

УКРАЇНСЬКА
РОБІТНИЧА
ШКОЛА

ЧИТАНКА

ДЛЯ
КЛЯСИ ДРУГОЇ

ВИДАННЯ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИЧИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ В СПОЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ.

НЮ ЙОРК, Н. Ї.

1927.

ЧИТАНКА

для
КЛАСИ ДРУГОЇ

До вжитку в українських робітничих школах
Північної Америки видано заходом Союзу
Українських Робітничих Організацій
в Сполучених Державах.

ЦІНА 35 ЦЕНТІВ.

Ню Йорк, Н. Й.
1927.

PRINTED IN U. S. A.

1. ДО ШКОЛИ.

Проминуло літо,
Наступила осінь,
Заквітчала землю
Жовтими квітками.

Отворили школи, —
Діти, як соколи,
Всі пішли гуртками,
Сіли над книжками.

Проминуло літо,
Наступила осінь,
Вянуть-сохнуть трави,
Вянуть-сохнуть квіти.

Тільки ж ви не вяньте,
Тільки ж ви не гиньте,
Ви не завмірайте, —
Оживайте діти!

Все, що є охоче,
Все, що є здорове,
Виділяйте зерно, —
Зерно від полови!

В ШКОЛѢ.

2. ШКОЛЯР ДОМА.

В маленькі вікна робітничої хатини заглядала чорна осіння ніч. На дворі шумів вітер, а в хатині було тихо. Біля стіни стояв невеличкий столик, а над ним блимала газова лампа.

Низенько схиливши кучеряву головку, сидів над писанням хлопчик і стиха скрипів пером по папері.

Батько, прийшовши з роботи, почав переодягатися, а мати ладила вечерю.

Дописавши сторінку, хлопчик потягся, згорнув зшитка й положив його в свою шкільну торбинку. Потім узяв книжку, чепурненько розправив її, розгорнув, злсжив перед собою руки й став читати в голос.

Рієно, мелодійно забреніла віршована мова. Мати приступила ближче до хлопця й, усміхаючись, легенько кивала в такт віршові:

Ми молоді весняні квіти,
Ми діти молота й серпа,
Ми тільки починаєм жити,
Але вже жде нас боротьба.

І хоч малі ще наші сили,
Та кожна хвиля їх кріпить,
І наші лави все міцніють
І прибувають кожду мить.

Тихо й виразно вичитував хлопець.
Батько підвів голову й прислухувався.

---

3. УЧИСЯ ДИТИНО!

Учися дитино,
Бо вчитися треба!
Шукай сонця правди,
Хай розум не спить!

Чого ти навчишся
Вода не забере,
Розбійник не візьме,
Огонь не спалить.

---

4. ДОБРА ДИТИНА.

Раз мати сказала своєму синкові: “Івасю, візьми ось цей клучочок з яблуками і занеси бабусі, бо сьогодні її іменини. Привітай її гарно, — а це яблуко даю для тебе, можеш його з’їсти”.

Івась послухав матір, взяв клучочок, вложив яблуко своє в кишеню і пішов до бабусі. — “Бабусю, бабусю!” промовив при вході: “Вітаю Вас нині з іменинами”. І подав кошик з яблуками, кажучи: “Це від мами!” А витягаючи несміло своє яблуко з кишені, додав: “А це від Івася!”

---

5. ЯК БУЛА Я ЩЕ МАЛЕНЬКА.

Як я була ще маленька,	Ще учуся рахувати,
Лиш до ляльки спосібненька,	Гарно шити, вишивати,
Про науку не гадала	І співати дещо вспію,
І про книжку не питала.	Бо пісень досить умію.
А тепер я трохи більша,	Хоч колись я вийду з школи,
Тілом, духом вже сильніша	Не забуду їх ніколи,
Тай про ляльку мало дбаю,	Буду все книжки складати,
Більше пишу і читаю.	Щоб лиш мала що читати.

Ви сестрички, ви дівчата,
Не дармуйте, небожата,
Школи ви не сороміться,
До науки всі горніться!

---

6. ОКО.

Маю одно око праве і одно ліве. Части його: зіниця, білок і дві повіки. На повіках ростуть рісничці, а над очима брови. Ми дуже щасливі, що маємо здорові очі. Очима дивимося і видимо. Ними бачимо любих родичів і добру рідню. Бачимо людей, звірята і рослини. Бачимо небо з сонцем і зорями. Здоровими очима видимо, бо в них маємо добрий

зір. Зором розпізнаємо також барви річей. Бачимо, що є біле, чорне, червоне, зелене, синє, жовте, сиве, буре красе, темне і ясне. Розріжняємо також зором, що просте або криве, тонке або грубе, вузке або широке, коротке або довге, мале або велике, низьке або високе.

Шануймо зір своїх очей. Не нахилиймося при читанню і писанню! Не читаймо і не пишім смерком! Не вдивляймося в сонце і в ясне світло! Не натираймо очей пальцями! Хто має слабий зір, той не видить добре. Хто не має зору, той сліпий. Сліпі люде то дуже нещасливі каліки.

---

7. БАТЬКО Й ДІТИ.

Один батько мав кількоро дітей. Коли вже чувся близьким смерти, прикликав до себе всіх, а взявши кілька прутів, звязав в пук, і подав найстаршому синові, щоби його зломив. Цей надармо силувавсь, та не міг переломити звязаних прутів. Подав потім цей пук прутів другому, той третьому і так дальше; але жаден не зломив. Тоді батько розв'язав пук, дав кожному по одному прутикові і казав зломати. Кожний зломив тепер легко. Тоді відізвався батько до них: “Милі діточки! беріть собі приклад з цього по моїй смерти. Наколи будете в купі і згоді, то вас ніхто не поборе; а як тільки розділитеся і посваритесь, то найменша сила вас легко переможе”.

Де незгода, там часто пригода.

---

8. БАТЬКО Й УЧИТЕЛЬ.

Добрий батько раз
Вчителя питає,
Як би син його
Добру долю мав.

А учитель той
З усміхом глядів,
І батькові так
На це відповів:

“Треба, щоб ваш син
Тямив ті слова:
— Ніколи в життю,
Щоб не робив зла.

Треба, щоб синок
Вчився — уважав
Та у всіх ділах
Правду поважав”.

---

9. УХО.

По боках голови маю дві ушії; одно ухо праве, а друге ліве. Ними слухаю і чую. Чую милу мову родичів, рідні і других людей. Прислухуюсь співові птиць і відзивам інших звірят. Чую спів і науку в школі. Чую також, як шумить вода, шелестить листя, гуркоче трамвай, скрипить віз і тупотять коні. Маю добрий слух.

Є люде, що не дочувають тихої бесіди других людей. Вони не чують ні шуму вітру, ні співу пташок. Кажемо тоді, що ті люде мають тупий слух. А є також люде, що не чують ні крику, ні стуку, ні грому, ні гуку вистрілу. Вони не чують зовсім, бо не мають слуху. Кажемо, що вони глухі. Коли дитина вродилася глухою, то не навчиться говорити і стане глухо-німою.

Шануймо слух! Не довбаймо в ушах, не кричимо нікому нагло до уха, не тягнімо нікого за уха! Обминаймо надто велику стукотню! Уважаймо, щоби не ослабити і не стратити доброго слуху.

---

10. НЕЩАСНИЙ СИРОТА.

Холодна осінь. Сіє дрібний дощик. Дорогою йде хлопець обдертий, голодний. Сирота він нещасний. Ще такий молодий, а вже мусить роботи шукати. Йде дорогою, а на серці важко, сльози очи заливають. Аж ось дивиться перед готель заїзджає автом якийсь пан. Ще важче стало хлопцеві.

Дивиться, аж слуги помагають ще панові вилізти з авта.

Довго стояв нещасний сирота і думав: чому це така несправедливість на світі? Чому то є багаті й бідні?

---

11. ДО СВІТЛА.

Уставайте, дітки,
Діти пролетарів!
Не носити-ж вічно
Нам тяжких кайданів!

Праця — наша зброя,
Наша ціль єдина —
Щоб боротись вміла
Бідняка дитина!

Сонце нам засяє,
Вічне сонце долі.
Доб'ємося щастя,
Доб'ємося волі.

Так ідіть до праці,
До науки світу:
В боротьбі здобудем
Волю і освіту.

---

12. ТАРАБАН.

Учитель купив своїому синові тарабан. Хлопець тішився своїм тарабаном, припинав собі його до пояса, бубнив і машерував то сюди, то туди. Інші діти збиралися часто також коло нього і машерували з ним, мов жовнірі. Одного дня ходив він коло школи і бубнив, як звичайно. Коло школи були також доми, де мешкали робітники. З одного дому вийшла жінка і сказала: "Дитинко, перестань бубнити коло нашої хати. Тут лежить мій хорий син, а твоє бубнення спричиняється йому до більшої хвороби!"

Добрий хлопець послухав просьби жінки, перестав бубнити, вернув до кімнати і занявся іншою роботою. А коли хотів бубнити, то з барабаном ішов в таке місце, де би не перешкаджав нікому. Всі люде любили того хлопця і називали його чемною дитиною.

---

13. БАРАБАН.

Тарабан — барабан
Бубнить, гуркотить, гуде,
Нікому спати не дає...

Хто б думав, що він страх вельможний!

А тут гуде він — бо порожний.

Хто розуму не має,
Також таким буває.

---

14. НАШІ ПОМЕШКАННЯ.

У місті ми мешкаємо в великих мурованих домах на три, чотири й більше поверхів. Доми ці побудовані один при другому щільно так, що годі обійти кругом одного такого дому. Тільки у менших містах, або на фармах, кожний дім стоїть далеко один від другого. Такі окремі доми обведені плотами і біля них є досить місця, де можна бавитись.

У місті ми виходимо з дому просто на вулицю. На вулицях, по обох боках, є проведені хідники, куди ходять люде. Серединою вулиці їдуть автомобілі та трамваї. Бідні діти у місті мусять дуже уважати, коли переходять вулицею, і зовсім не мають де бавитися.

В домах, де ми мешкаємо, також нема місця на забаву. Тут такі маленькі кімнати, що годі примістити всі потрібні нам річи.

В хаті маємо стіл, ліжку, крісла, піч і шафу. Маємо електричне світло, газ, що йде до печі й на нім мати варить нам різні страви. Маємо також в хаті воду, яку дістаємо за покрученням крана.

---

15. РОМАН І КНИЖКА.

Роман любив по вулиці гуляти,
А книжка все в кутку лежала,
Тому й не міг він всього знати —
Що книжка знала.

Було учитель запитає:
“Скажи но те і те, Романе!”
Так він лише почервоніє,
Як яблуко румяне.

А книжка? Книжка сумно
В той час на нього споглядає:
“Сказала б я тобі, небоже,
Так що ж... Мене ти не читаєш!

---

16. МАТІРНЯ МОВА.

Маруся була розумна і цікава дівчина. Скоро навчилася те, що вчитель завдав у школі, то йшла до своєї товаришки-сусідки, щоби з нею побавитись. Там вона запримітила, що її товаришка інакше розмовляє зі своїми родичами. Отож вона постановила запитатися матері, що тому за причина.

“Мамо”, каже вона одного разу! “Чому Клара, моя товаришка, не говорить так, як я? Ми говоримо інакше, а вона знов інакше”.

“Клара тому так не говорить”, відповіла мати, “бо вона та її родичі є по національності німці. Вдома вони говорять німецькою мовою. Є багато різних мов на світі. Зійдуться бувало дві людині і не розуміють одна другої, бо одна говорить одною а друга другою мовою. Кожна із тих мов має іншу назву. Є мова українська, руська, німецька, польська, англійська і інші. Одні люде говорять одною, другі другою, треті третою мовою. Також є люде,

що вивчилися кілька мов, але вони найлучше люблять свою матірню мову.

“Яка то матірня мова?” спиталася Маруся.

“Матірню або рідну мову зовемо ту”, відповідала мати, “котрою мати і батько вчать перший раз говорити свою дитину. Отож твоя матірня мова є українська, бо тою мовою перший раз почала ти говорити і тою мовою говоримо дома, в школі і всюди де стрічаємося із нашими українськими людьми. Цєю мовою виражаємо свої думки. Співаємо українські пісні і читаємо українські книжки. Ми є українці.

Кожний говорить такою мовою, якою йому найлегше говорити. Тому ніхто не повинен встидатися своєї матірньої мови.

“Отож, Марусю”, говорила мати далше, “ти не повинна також забувати своєї рідної матірньої мови”.

Маруся від того часу взялася дуже щиро до науки своєї матірньої мови і полюбила її ще більше. Всі шанували Марусю і говорили, що вона розумна українська дівчина.

Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужого научайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Не цурайтесь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла.

---

17. РУКА.

Маю дві руки. Ними дотикаюся ріжних предметів. Коли в руки візьму грудку льоду, то чую, що лід зимний; а коли руку вложити в ogrіту воду, то чую, що вода тепла.

Коли-ж на руку положу залізну кулю, а відтак таку саму деревяну, то чую, що залізна куля тяжка, а деревяна легка. Як же рукою доторкнуся каменя і глини, то чую, що камінь твердий, а глина м'ягка.

Коли рукою поведу по корі дерева, а відтак по шибі вікна, то чую, що кора шерстка, а скло гладке. Як-же знов кінцями пальців діткнусь полотна чи сукна, то чую, що одно полотно, чи сукно, є тонке, а друге грубе.

Сліпі люде пізнають різні предмети дотиком своїх рук. В руках і в цілім тілі маємо чуття.

---

18. ПИЛЬНА ІРИНА.

В одній школі, окрім науки читання й писання, учителька старалася навчити дівчат деяких практичних робіт, як от: шити, вишивати, краяти і тим подібне. З початку робота йшла досить тяжко. Деякі дівчата не радо бралися до цієї роботи, інші вчилися дуже недбало. З кільканадцятьох дівчат лише одна Ірина вчилася пильно.

По певному часі вона вміла вже краяти і шити гарну одержу. Це їй дуже стало в пригоді. Бо коли покінчила школу, то, вміючи гарно шити, вона все скорше могла дістати роботу, ніж ті, які не вміли нічого.

Деякі з тих, що в школі не хотіли вчитися, ходили тепер до Ірини й просили її, щоб навчила і їх краяти й шити.

---

19. Я ХОЧУ ВЧИТИСЬ.

Я хочу вчитись,
Хочу пізнати
Як треба в світі
Все поступати.
Хочу порядним
Бути, статочним,
Добрим, розумним
І пожиточним.
Хочу, щоб з мого
Гарного труду

Мали потіху
Добрії люде.
Щоби із моїм
Ділом годились,
Щоби від мене
Приміру вчились.
Я з цілим світом
Хочу злучитись,
Тому то дуже
Я хочу вчитись.

20. ОСІНЬ.

Висне небо сине,
Сине, та не те;
Світить та не гріє,
Сонце золоте.

Темная діброва
Стихла та мовчить;

Листя пожовтіле
З дерева летить.

Хоч би де замріла
Квіточка одна;
Тільки й червоніє,
Що горобина.

21. ОСІНЬ.

Коли мине літна пора настає осінь. Це холодна пора року. Вона починається з днем 21-го вересня кожного року. Сонце світить що раз коротше. Маємо коротші дні, а що раз довші ночі.

Осінь — це багата пора року. Садівники в садах стрясають сливки, яблука, грушки й оріхи. Фермери викопують ярину і витинають капусту. Копають також бульбу і ломлять кукурузу.

В осени квіти вянуть і никнуть. Листя на деревах жовтіє і спадає на землю. Комарі, мухи і муравлі ховаються і засипляють. Щодня робиться холодніше. Часто маємо мряку, дощ, вітер і сніг.

22. ДОБРЕ СЕРЦЕ.

Одного разу, коли Юрко переходив коло хати свого сусіда, сусід дав йому галузку винограду. Урадуваний хлопець подякував за дар і хотів їсти.

В тій хвилі прийшло йому що іншого на гадку. Попрошав сусіда і пішов до дому. В хаті був хорий братчик. Йому це задумав дати свій виноград.

Пішов до мами, показав їй свій виноград і сказав, хто йому дав. Спитав також, чи хорим можна їсти виноград. Коли мама сказала, що так, він сказав, що цей виноград хоче дати братчикові. Мама похвалила його за те, Юрко побіг чим скорше до хорого братчика, дав йому свій виноград і тішився, що виноград йому так смакував. Мати раділа добротою свого Юрка.

23. ОСІННЯ КВІТКА.

В садку похилилася квітка осіння
На ніжнім високім стеблі
І сипле додолу доспіле насіння,
Ховаючи в мокрій землі.

За дітьми рососою не капають сльози,
Бо знає те квітка сама,
Що їх не зморозять пекучі морози,
Що їх берігтиме зіма.

Вона їх обгорне товстою корою
І снігом засипле їх слід,
А инколи й сонце їм блисне порою
Промінням надії крізь лід.

24. НІС.

Між очима понижче чола маю ніс. Носом нюхаю і пізнаю, що пахне, що воняє, а що зовсім не має запаху. Фіялка, рожа, пчільний віск, свіжий хліб пахнуть. Гній, зігниле яйце і зіпсоване мясо воняють. Маю нюх.

Нюхом пізнаю, чи в кімнаті воздух чистий, чи зіпсутий; чи в хаті сухо, чи вогко. Нюхом розрізняю лагідний запах цвітки від острого запаху цибулі. Нюхом достерігаю, що одні річи пахнуть а другі смердять.

Щоби мати добрий нюх, треба ніс удержувати завсігди чисто. Треба його часто мити і носити при собі хусточку. Дуже то погана привичка, пальцями довбати в носі; це раниць ніс і ослаблює нюх.

---

25. ГОВОРИ ПРАВДУ.

Богданко був правдомовним хлопцем. Він знав дуже добре, що лише ті діти говорять неправду, що не шанують ні себе, ні старших.

Одного разу подарував йому батько гарний ніжик. Богданко утішився ним дуже, вибіг на двір і хотів переконатися, чи ніжик острій. Перед хатою по обох боках сходів було поруччя. Не надумуючись довго, Богданко почав стругати поруччя.

Коли батько на другий день побачив ушкоджене поруччя сказав гнівно: “Хто це зробив, гірко пожалує”. Але про того збиточника ніхто не знав, лише Богданко. Коли вчув, що батько гнівається, перестрашивсь і погадав собі: “Зле зробив я, батько прийде до мене і буде питатися, а коли скажу, що я того не зробив, буде це брехня, а брехати не гарно”.

Богданко побіг скоро до батька й сказав: “Батьку, я ушкодив поруччя, я зле зробив! Вибач це мені”.

На те сказав батько до сина: “Тому, що ти признався до вини, не буду карати тебе за те, що ти зробив”.

Як перед родичами, так перед учителями в школі і перед іншими людьми говорив Богданко завсідли лише правду. Це доброму Богданкови виходило лише на користь, бо за кожним разом дістав відповідне поучення або пересторогу; він ставався відтак осторожнішим і що раз ліпшим.

---

26. ЛЮБІТЬ ПРАВДУ, ДІТИ.

Любіть правду, діти милі,
І для неї все трудіться;
Все і всюди, в кожній хвилі
Щиро правди ви держіться.

Бо хто правди не шанує,
Того люде обминають;
Всі з такого все сміються,
І стрічати не бажають.

Тільки з правдою годиться
Жити все — у кожній хвилі,
Хай же правда вас держиться, —
Любіть правду, діти милі!

---

27. ЯЗИК.

В роті маю язик. При помочі язика говорю, шепчу, розмовляю і співаю. За його допомогою їм овочі, хліб і всякі страви, та пю воду, молоко і другі напої.

Язиком пізнаю, що сіль солена, а полин гіркий, що мід солодкий, а оцет квасний; що страва посолена, або недосолена. Маю смак у роті й на язиці.

Смаком довідаюсь, що зрілі овочі смачні, а не-

зрілі терпкі; що свіжа сливка смачна, а гнила не-смачна. Смаком розріжняємо, чи напитек є пивом чи вином, водою чи оцтом, чи страва пісна чи омащена.

Зір, слух, чуття, нюх і смак — то наші змисли.

---

28. СМАЧНА КАПУСТА.

Одного дня мама дала дітям на обід теплої капусти. Старша її донечка Гануся, почала їсти, а по кількох ложках сказала, що капуста не помашена добре, тому не смакує їй. “Не їдж тепер, Ганусю, відповіла мама, ‘вечером дістанеш ліпшої капусти”.

По обіді сховала мама полишену страву, поми-ла і попрятала начиння, а відтак взяла з собою Га-нусю й обі пішли в місто, куди треба було мамі пій-ти за якимись справами.

Пізно вечером вернули до дому. Гануся вже бу-ла дуже голодна і попросила їсти. Мама дала теплої капусти і спорий кавалок хліба. Гануся заїдала ка-пусту смачно і говорила, що ця капуста ліпша і смачніша від полуденної. На те усміхнулася мати і сказала: “То твоя капуста з обіду; я її зівсім не до-мащувала. Тепер вона тобі ліпше смакує, бо ти чуєш голод.

Так воно часто буває — ситий смаку не знає.

---

29. Я — ЧОЛОВІК.

Читаю уважно і стараюсь запам'ятати те, що чи-тав. Коли не буду частіше повторяти, то можу все, що було в пам'яті забути.

Як мене вчать, то слухаю уважно, думаю про це і можу відтак другим оповісти.

Можу думати і свої гадки вивідати мовою або письмом. Але це можу робити лише так довго, поки жию.

Тіло відживляю кормом. Кров завжди кружляє в моєму тілі. Вона провадить маленькі частинки корму до всіх частей мого тіла. Серце завжди б'ється і спричиняє біг крові по цілому тілі. Наколи серце перестане битися, кров перестане кружляти, тоді чоловік умирає. Мертве тіло не живе, не думає, не віддихає, не видить, не чує, не говорить, не працює; воно мертве, бо смертне.

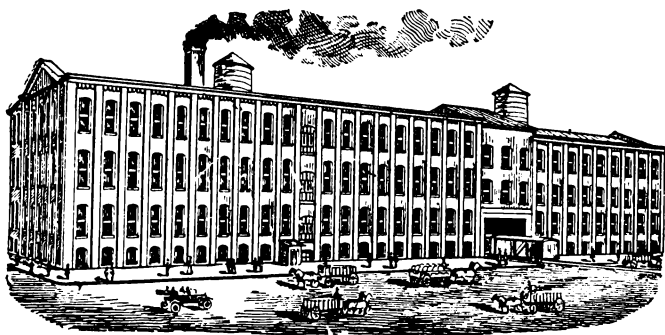
Маю отже смертне тіло. Коли живу, то можу мислити й думати, говорити й трудитися. Я — чоловік.

---

30. ФАБРИКА.

“Що ви, таточку робите в фабриці щодня?”, питав одного разу Івась свого батька, котрий збирався рано до роботи.

“Тепер неможливо про все тобі розказати, Івасю, бо мушу йти до роботи; але колись доберу вільного часу, то все тобі розкажу”, відповів батько, надів шапку й пішов.

Одного дня, ще того самого тижня, батько не пішов до роботи, бо мав деякі справи до заладження в місті. Ідучи в місто він узяв з собою Івася, а повертаючи назад ішли вони біля тієї фабрики, де робить батько.

“Івасю”, каже батько, ми підемо до фабрики і ти побачиш сам як виглядає вона”.

Вже з далека бачив Івась високий на три поверхи будинок. Він був досить широкий і дуже довгий. За цим будинком бачив два димарі, з них курилося. Фабрика була обведена залізною огорожею. Там була брама, котрею входили й виходили робітники й робітниці, що працювали в цій фабриці.

Івась перейшов браму і пішов далше з батьком. Вони вже наближалися до дверей, батько отворив двері і вступив до середини з Івасем.

Івась почув тут великий шум, гук і стук. Треба було добре кричати, щоби почути людський голос. Тут стояли різної величини машини, що виконували роботу. Коло тих машин були колеса, що все кружляли і ворушилися. Майже коло кожної машини стояв один робітник і працював коло неї. Івась бачив як одна машина виточувала і вигладжувала менші й більші кавалки сталі, друга знов вертіла плити. Бачив також одну машину, що сунулася по шинах над головами людей і переносила з одного місця на друге величезні тягарі. Скрізь він тут бачив життя й рух. Все ворушилося й працювало. Багато він бачив тут, бо фабрика була велика. В однім місці він побачив великий склад машин до шиття. Вони були всі такі, як та, що мати на ній шила йому сорочки дома. Він глянув допитливим поглядом на батька. Батько зрозумів і сказав таке: “Все що ти видів, працює на те, щоби виробляти ці машини до шиття”.

“Отож бачиш, що в цій фабриці виробляють лише машини до шиття, в другій знову залізні печі, в третій одіж, в четвертій капелюхи і шапки, в пятій крісла, столи і різні шафи, в шестій ножі, виделка і ножички і так далше.

Багато є фабрик і в кожній з них виробляють інші предмети-річі, котрі так конечно потрібні для людського життя.

31. РОБІТНИК.

Де ми поглянемо всюди видно діло працюючої людини-робітника. Робітники витворюють все від найменшого до найбільшого, що потрібно для всіх людей, щоби вони могли добре жити і мали всі потрібні речі до життя.

Робітники-фермери працюють на фермах управляючи рілю і збираючи її плоди. Робітники зрубують дерево по лісах а в трачках або тартаках перепилують на дошки і инший матеріал потрібний до будови домів. Вони ставлять великі каменіці по містах, будують всякі будови великі і малі. Залізниці, котрими так скоро переїзджаємо з одної до другої місцевости і кораблі, що перевозять нас через ріки, озера і моря, це також діло працюючих робітників. Робітники висипали дороги від міста до міста, від села до села, вони поробили хідники по містах, котрими ми так радо проходжуємося. Вони працюють по фабриках і виробляють там всякі корисні речі і предмети. Робітники працюють скрізь на землі а також і в землі.

Із землі викопують вони вугілля, котре оґріває наше помешкання зимою. Добувають також залізну руду, з котрої виробляють всякі залізні знаряддя і добувають ще инші метали як олово, срібло і золото.

Всі дорослі люде беруться до хосенної праці, всі стають робітниками.

Як ми підростемо, то також будемо так працювати, також будемо робітниками.

---

32. ПІСНЯ РОБІТНИКА.

Де ми глянемо то бачим,	Він у фабриці з заліза
Що робітник скрізь працює:	Всякі речі виробляє;
Він і в фабриці й на фермі,	У копальні, в небеспеці,
І в копальні все гарює.	Він вугілля добуває.

Всюди, всюди, де поглянем, Але що-ж то за причина,
Там робітник все трудиться; — Чи її, вже кожний знає, —
На його тяжкому труді Що робітник, хоч все робить,
Все життя тепер держиться. А самий нічо не має?

Ту причину я вже знаю
І ще другим раджу знати:
Він тому так все бідує,
Бо працює на багатих.

---

33. КОРОВА, КІНЬ, ВІВЦЯ ТА СОБАКА.

Зійшлись одного разу корова, кінь, вівця та собака. Зійшлися тай почали розмовляти. І кожне з них себе хвалить. Корова каже:

— Годі вже себе хвалити. Ви кажете, які це ви гарні. А хвалитися треба не тим, чи гарний, чи ні, а тим, чи є з тебе добро, чи ні. От з мене є добро нашому господареві. У мене найбільше добра: кільки то я даю молока, а з молока кільки то всякої їди. Та ще й їдять моє м'ясо!

Почувши це кінь, розсердився. Він тупнув копитом, похитав головою так сказав:

— Не хвалися своїм молоком та м'ясом. Ти сама нічого зробити не можеш. Ну скажи мені: можеш ти возити господаря верхом, тягнути віз та сани, волочити борону?

Корова каже: “Ні, не можу”.

— Отож бачиш! каже кінь. Без твого молока люде прожують, а як я не заволочу ниву, то й збіжжя не буде, а без збіжжя і жити не можна. А хто до міста збіжжя відвезе, щоби продати та всячини накупити? Все-ж то я! То-ж і виходить, що не ти найкорисніша, а я!

Вівця слухала, слухала тай собі ніжкою затупала і почала:

— Ме-ке-ке! До міста збіжжя відвести або ни-

•

ву заволочити можна і волом. А от ні з коня, ні з вола, ні з корови вовни нема, нема й кожухів. А без свити, без кожуха хіба може жити чоловік? Та він замерзне в зимі, — нащо тоді йому й хліб, і молоко, і нива, і місто. Та ще й молоко даю, і мясо з мене є, от з мене за всіх найбільше добра.

Собачка лежачи аж заскомлів:

— Дурні ви, дурні! каже, хвалитеся тим, що вас ріжуть та ваше мясо їдять, а зі шкір чоботи та кожухи шиють. Велике добро! А ти скажи краще, мекекекало, де-б ти було, як би я тебе від вовків не обороняв? Давно-б уже тебе витягли вовки з хліва. Тай корові не минулось би! Ото-ж я вас стережу! Тай не самих вас, а все господарське добро. Без мене злодії все добро порозтягали-б у господаря. Не було би без мене нічого того, чим ви так пишаетесь. Тож не величайтесь, бо найбільше добра господареві з мене!

Коли тут двором ішов господар тай почув усю їхню розмову. Він каже:

— І чого ви це перечитесь? У всякого є своє діло й від кожного мені є користь. Тож усі ви в мене маєте свою вартість.

---

34. НЕЩАСНА ОДІЖ.

Двоє дітей убрала мати в нову одіж. Але одіж Левка вже по місяці майже неподібна була до одежі Парані.

— Ах, яка ж ти нужденна, сказала Паранина одіж до Левкової одежі. Що ж то сталося з тобою в так короткому часі? Чи ти лежала в болоті? Чи дражнилася з псами, що така брудна і подерта?

— Ой, нещасна я! відповіла з жалем одіж братчика. Маю я дуже недбалого пана! Він не пошанує мене, мне часто без милосердя, кидає мною в порох, бере мене на слоту, кладеться зі мною у сніг і лазить

по плотах та деревах! Навіть мушу служити йому за хусточку до носа... Аж встидаюся за нього!

— О, дійсно ти бідна! сказала знов одіж сестрички. Уже по різних плямах, по незалатаних дірах та пообриваних гузиках твоїх видно, що ти дуже нещаслива. Але не гризись і не нарікай, — чейже люде видять, що не ти винна тому. Вони знають, що який пан, такий крам.

— Я знову щаслива, що маю господарну власницю, говорила Паранина одіж дальше. Я ще і нині виглядаю майже так, як перед місяцем; чиста і гладка, мов нова. Моя власниця шанує мене, не плямить і не валяє, чистить з найменшого порошку. Коли мене скине з себе, то вішає, або складає в чисте місце. Я служу своїй власниці довго й убираю її, а люде говорять, що я чиста і гарна, і що моя власниця порядна і господарна.

---

35. ЧИСТИЙ КОТИК.

Кожний котик любить часто	“Ні мій синку”, мама каже,
Митися лапками.	“Кіт не годен знати,
“Може він ворожить гості”...	Чи хто хоче загостити
Каже син до мами.	До чиеї хати”.

Котик лижесь і вмиваєсь,
Бо він чистість любить...
Хто порядний, того радо
Кожний приголубить.

---

36. КУРИ, КАЧКИ І ГУСИ.

Когут, курка і курята — це кури. Між курми визначається головно когут своєю поставою. Стоїть просто й уважно розглядається на всі сторони. Він є дуже чуйний і при всякім небезпеченстві накликає кури до осторожности. Коли знайде зерно або хробачка, то скликає їх і ділиться з ними.

Голова когута украшена червоним, м'ясистим гребенем, а горло двома червоними латками. Дзюб його міцний і загнутий. Міцними ногами бігає скоро по подвірю і держиться на плоті.

Піря когута блищить гарними барвами, а особливо його буйний хвіст. Когут будиться раненько і піє; з ним будяться й люде та встають до своєї роботи.

Меншою від когута є курка; вона несе яйця і кудкудає. Коли нанесе багато яєць, то квокає, сідає на яйцях і вигріває з них курята. Тоді називаємо її квокою. Квока водить курята, огріває їх своїм теплом, стереже перед ворогами і вчить шукати поживи.

Качур, качка і качата — то качки. Їх круглява голова закінчена великим дзюбом. Шия качки вигнута, а піря на голові, шиї і хвості блискуче. Грубий тулів носять короткі жовті ноги. Качки ходять неповоротно; вони їдять водні рослини, комахи й червачки. Качки квакають.

Гусак, гуска й гусята — то гуси. Вони більші від курей і качок. Мала, подовгаста голова гуски закінчена широким жовтим дзюбом; шия її довга і гнучка. Піря гусей звичайно біле; воно пригоже до подушок і перин. Гуси мають короткі, жовті ноги, ходять стадами по болоню і пасуться. Коли бороняться, то гегають і сичать.

Кури, качки і гуси мають короткі крила, тому не літають добре. Їхні ноги закінчені чотирма паль-

цями. Пальці гусей і качок злучені полотенцями, тому то вони пливають радо по воді.

Кури, качки і гуси несуться і дають нам смачне та здорове м'ясо; вони є пожиточними домашніми птахами.

---

37. КВОЧКА І КУРЯТА.

По повітрі, квокаючи,
Чорна квочка ходить,
Стадо курят молоденьких
Із собою водить.

Ходить всюди і пильненько
Добичі шукає,
А як найде, то до неї
Курчата скликає.

Роздробляє зерно, хроби,
Діточки годує,
Хоч сама голодна добре
І нераз бідує.

А як яструб, чи ворона,
Надлетить горою,
Квочка діти прикликає,
Криє їх собою.

Так і мати наша рідна
Лиш про нас все дбає,
Від хвороби та нещастя
Нас охороняє.

---

38. ПЕС І КОГУТ.

Пес і когут жили в загороді. Коли настав вечір, когут усадовився на високім дереві, а пес уложився в його дуплі. Около півночі збудився когут і запіяв кілька разів.

Зачув це хитрий лис. Прибіг він чим скорше й думав, як би звабити когута на землю. Думав і надувався. Почав хвалити його спів і називав його навіть своїм братом. Лис просив когута, щоби зліз з дерева і привитався з ним, бо він вже давно його не бачив.

Когут слухав хитрого лиса і відповів відтак: “Тут у дуплі цього дерева спить мій товариш; збуди

його і привітайся з ним перше. Я небаром злізу також до вас”.

Лис думав, що в дуплі є другий когут. Приступив до отвору, щоби того когута зловити і задусити. Тимчасом з отвора вискочив пес, вхопив лиса за горло і заїв.

Хто яму під другим копає;
Сам часто до неї впадає.

---

39. СЛИВА І СЛИВКИ.

В садах росте багато слив. Кожна слива має в землі корінь, над землею пень, на пні галузи і галузки, а на галузках листя і овоч. Сливи ростуть; вони що-року більшають і грубшають.

З весною цвітуть сливи білим цвітом. Часть цвіту переміняється в овоч, у сливочки. Сливочки ростуть і мають спершу зелену барву. Незрілі сливки є

квасні, терпкі і нездорові. Вони дозрівають з кінцем літа, а тоді дістають синяву барву. Кожна дозріла сливка є солодка.

Зверху сливки є тонка лушпинка, а в середині тверда подовгаста кістка. В кістці є зерно, що має гіркавий смак. Коли цю кістку посадимо в землю,

то виростає з неї гарна слива. Сливові дерева — дуже пожиточні рослини.

Коли сливки дозрівають, то стрясають їх зі слив їдять сирі і сушать в сушарнях. Усушені сливки зовуться суш. Сливки варимо і смажимо в кїтлах і робимо повила. Сливки взагалі — дуже смачний і здоровий овоч, а сливи — дуже пожиточні садові дерева.

40. ОРІХИ.

Оріхи бувають двоякі, дрібні і грубі. Дрібні оріхи зовуться ліскові, а грубі волоські.

Ліскові оріхи родяться на ліщині, а волоські на великих садових деревах. Ліскові оріхи мають лише одну, а волоські аж подвійну лушпину: м'яку зелену і тверду жовтаву. І в одних і в других містяться солодкі зернятка.

Діти люблять оріхи задля смачних зернят. Можуть їх їсти, але не повинні розкушувати твердої лушпини, бо то дуже шкодить зубам.

Ліскові корчі і дерева визначаються широким листям. Волоські оріхи мають ще більше і полискуюче листя; вони чуткі на морози і вимерзають.

З дерева волоського оріха ріжуть гарні тертиці. З тих тертиць роблять столярі і токарі щогарніщі річи.

---

41. ЖОЛУДЬ І ДИНЯ.

Один чоловік побачив диню, що висіла на слабій билинці і подумав: “Дуже нерозумно! Я би не повісив такого тягару на так слабій ниточці; краще би було, коли б дині росли на високих дубах, а жолудь на тих билинках”.

Так думаючи, пішов далі, а коли втомився, ляг під тінню високого, розложистого дуба і заснув. Незадовго подув сильний вітер, галузя і листя потрясло, а з високого верха дуба впала жолудь на ніс сплячому мудрагелеві, і то так сильно, що зараз кров пустилася.

Коли пробудився, зірвався і сказав зітхнувши: “О, як же я нерозумно хотів, щоби на дубі росли дині! Як би мені тепер була впала на лице диня, була би справді мене убила!”

---

42. ЗА ОРИХ.

Два хлопці йшли дорогою і найшли один волоський оріх.

“То мій оріх, бо я скорше його побачив”, сказав перший хлопець.

“Ні, то мій оріх, бо я його підіймив”, відповів другий хлопець.

Оба хлопці почали перечитись і сваритись за марний оріх.

На те надійшов старший чоловік. Він чув нерозумну сварку обох хлопців і сказав до них: “Підождіть, я вас погоджу!”

Він узяв від хлопця оріх, станув між обома суперниками, виняв ніжик, розколов оріх і сказав: “Одна лушпина належиться тому, що оріх скорше побачив. Друга лушпина припадає тому, хто оріх підіймив. Зернятко беру собі за те, що я вас порадив”.

Хлопці завстидалися а чоловік повчив їх: Де двох свариться, там третій користає.

---

43. Я ЗАБУВ.

Пилип ходив що-дня до школи. Був навіть досить пильним школярем і вчився не зле. Мав лише той непохвальний звичай, що забував брати з собою деякі потрібні річі.

Часто Пилип не приносив до школи то книжки, то задачі, то хусточки. Нераз і з вулиці вертався по шапку. Коли його питали, чому не має цього або того, то відповідав коротко: “Я забув!”

Учитель обіцяв раз дати гарні книжечки тим дітям, що були пильні і порядні. Кожна дитина мала дістати книжку. І Пилип надіявся дістати книжку.

Коли ж одного дня учитель роздав дітям книжки, а Пилипа поминув мовчки, Пилип встав і не сміло попросив о книжку. Учитель видивився на Пилипа і по хвилі відповів усміхаючись: “Я забув!”

Всі діти поглянули на Пилипа, бо догадалися, що значать ці слова. Пилип посумнів, а відтак розплакався. Деякі діти просили за ним і говорили, що Пилип не буде вже забувати своїх річей. А учитель сказав: “Дам Пилипові книжку аж тоді, коли побачу, що перестав бути забудьком”.

По якімсь часі хвалився Пилип гарною книжкою. Видно, що поправився і заслужив на неї.

---

44. ЛИС І ВОРОНА.

Десь то ворона сир дістала:
Чи де позичила, чи вкрала,
Досить, що сир у дзюбі має,
Сидить на дубі і хвостом махає.
Під дубом лис стоїть. Він рад би сира з'їсти,
Та сам не знає, як його дістати;
На дуба до ворони годі лізти,
От він почав їй так казати:

“Вороно, був я в ріжних сторонах
І бачу: ти найкращий в світі птах!
Чував я співаків, та ще яких!
А всі (що правда, то не гріх)
До тебе, кумо, і не вмились.
Такі б нам співаки родились,
Як ти вороно!”

Догодив
Вороні лис, і дурень птах,

Як міг широко, дзюб відкрив
І крикнув “кра”, а сир — бабах!
Ворона з дуба поглядала,
Як сир лисиця заїдала.

---

45. СЛУХАЙ СТАРШИХ.

Зі школи повертали хлопці весело до дому і тішилися дуже, що незадовго замерзне річка і буде можна совгатися. Коли переходили коло річки, Антін сплеснув в долоні і крикнув: “Є вже лід на річці, ходім совгатись”.

На цю бесіду вийшов старий чоловік з поблизької хати і сказав: “Не йдїть, діти, на лід. Річка лише що в ночі замерзла, лід тонкий, заломиться під вами”.

Антін закликав: “Що там будемо слухати старого. Звідки він знає, що лід тонкий? Ходім совгатися!”

На те відповів Осип: “Старий, розумний чоловік, треба його послухати. Я не буду совгатись”. “І я не піду”, сказав Юрко. “І ми не будемо совгатись”, закликали інші хлопці.

Тоді Антін розгнівався і сказав: “То я сам піду”. Коли станув на леду, почав сміятися з своїх товаришів: “Які ви труси, подивіться, яка совганка добра”. Втім лід під ним заломивсь. Антін закричав голосно і впав по шию у воду. Був би втопився, коли би на щастя не надбіг чоловік і не витягнув непослушного хлопця з води.

Перестрашений Антін не міг і слова промовити а старий чоловік сказав: “Видите, діти, як непослушні маються”.

---

46. МІСТО.

В місті проживає багато людей. Вони мешкають в домах, збудованих з цегли і каміння. Ті дома зовуться каменицями. Камениці бувають звичайно великі і високі на один, два і більше поверхів, а їх дахи покриті гонтами, бляхою або дахівками. Крім звичайних мешкальних домів бачимо в містах школи, уряди, церкви, касарні для війська і фабрики.

Камениці стоять рядами по обох сторонах вулиць вимощених камінням. Попри домах, по обох боках вулиць є хідники, виліжені плитами, а побіч хідників уставлені ліхтарні, що ними освічують вечером вулиці.

В долішних кімнатах камениць бувають часто склепи, в котрих купці продають всякі товари. В деяких каменицях є заїзди з возівнями, стайнями для коней та заїзди для автомобілів — гаражі. Є також багато домів для приїжджаючих людей — такі дома називаються готелями. В містах проживають учителі, урядники, лікарі, купці і фабричні робітники.

Найбільші міста в Америці є Нью Йорк і Шікаго. Найбільші міста на Україні — Київ, Харків і Львів.

---

47. ЗАГАДКИ.

- 1) Два брата втікають, а два доганяють.
- 2) Що то за гість, що теплоту їсть?
- 3) Малий патишок робить з майна попелок.
- 4) Що то за дерево, що сонця не видить?
- 5) Має зуби, а не їсть.
- 6) Ні сани, ні віз, а їде без коліс.
- 7) Невидимий дух струтив капелюх.
- 8) Що то за віз, що без коліс?
- 9) Без дров і без огня світить і гріє що-дня.
- 10) Не їсть, не п'є, а все ходить і б'є.

48. АЕРОПЛАН.

“Мамо, ма’! — кричить Іван —
Он летить аероплан!”
Біжать діти вулицями,
Тай Іван побіг від мами,
Щоб поглянути на мить —
Як аероплан летить.

Біг і — ще не озирнувся,
Як на камінь зашпортнувся;
Впав сердега на дорогу
І стовк собі дуже ногу...
Тепер плаче наш Іван, —
Вже й немилий аероплан.

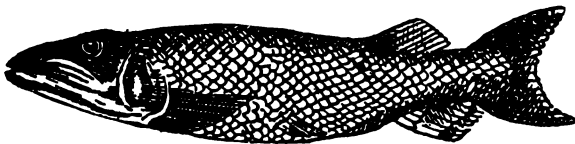

49. РИБИ.

Раз по полудні сказав батько до дітей: “Підемо до ставу. Там тепер спустили воду. Будемо мати нагоду добре придивитися риbam”.

Діти були дуже раді, взяли по куснику хліба на підвечірок та пішли з татом. Як же здивувалися, коли побачили в ставі мало води, а на дні його багато риб, великих та маленьких. Працювало тут много людей. Вони ходили з позакочуваними рукавами, ловили крошнею риби та кидали до великих кадий.

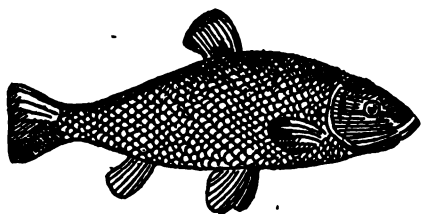
Батько виняв з одної кади щупака. Виривався

він з рук, махав хвостом, але батько тримав його міцно. Діти могли добре йому придивитися. “Глянь-те”, мовив батько, “як розявив він рот, наїжений

зубами. Ними пожирає він комахи, менші риби, а навіть качата і гусята. Придивіться добре його зеленявій лусці і темному хребтові, щоби ви могли відрізнити його від других риб”.

“Та друга риба”, говорив батько далше, вказуючи на лина, “зовсім лагідніща. Вона зубів не має, лише коло писка по одному вусикові. Це лин. Він жиє спокійно в намулі, де знаходить також і поживу. Пізнати його легко по темно-зеленій лусці, сподом жовтявій. М'ясо лина і щупака дуже смачне і здорове”.

“Щупаки, лини і всі інші риби віддыхають зявами, що знаходяться в ямках за головою. Плавають за поміччю плавців, а виводяться з яєць, що їх ікрою називаємо”.

Коли батько це оповідав, почало вже смеркати. Діти повернули домів і довго ще дома розмовляли про риб.

---

50. ПІСНЯ РИБАЛКИ.

Стійте смирно через річку
Ятірі мої густі!

Як вода стемніша — риба
Буде сміло в вас пливати.

Я над берегом і сміло
Сак мій, зігнутий в дугу,
Закидаю з човна в воду
По-під аїр і кугу.

Гей, пливе старий рибалка:
Розігнись, очерети!

Розступись, густе латаття,
Дайте човнику пройти!

Я туди його направлю
Ще до пізньої зорі,
Де стоїть язок вербовий,
Щоб поладить ятірі.

Вдарю бовтом раз і вдруге,
Сонну рибу сполохну;
Те-і-діло сак виймаю,
Щуку й окуня тягну.

---

51. ЗИМА.

По осені наступає зима. Є то найгостріша пора року. Вона починається на 21. грудня.

В зимі маємо найкоротший день, а найдовшу ніч. Сонце гріє слабо і коротко. Мороз дошкуляє людям і звірятам. Земля замерзає, а на водах стає лід. Замість дощу падає сніг. Всюди біло. Люде їздять саньми. Гострий вітер курить снігом і завіває дороги та стежки.

Дерева і корчі стоять в зимі без листя. Лише смереки, сосни, ялиці, модрені та яловець зелені. На землі не видно ні трави, ні квітів. Нічого не росте, не цвіте і не дозріває. Всюди тишина і студінь.

В зимі припадає Новий Рік.

---

52. ЗИМОЮ.

Мов під білою наміткою,
Під мережаною сіткою
Спить діброва.
Не шумлять гілки привітнії,
І звялила квіти літнії
Власть зимова.

Тільки де-де під заметами
Віє вітер очеретами
Тихо, тихо.
І лани широкі, чистії
Вкрили килими пушистії,
Сніжні, білі...

---

53. СНІГ.

Сніжок! сніжок!... Ось падає, літає, як пушок... Ось на руку, на рукав спускаються легесенькі, кучеряві сніжиночки! Звідкіля вони летять? О, здалека та звисока, — зпід неба самого, з хмари зимової, сивої. А де ж вони там узялися? Туди вони з землі прилинули...

Еге, були вони колись на землі, були крапельками води, у річці, в землі й на землі. Сонечко пригріло, вода почала парувати, а та пара полинула високо й стала хмаркою. Коли на хмарку не дуже холодний вітер віє, то сіє вона крапельки дощові; коли ж наженеться на хмарку холодніше повітря, таке, що заморожує, тоді кожна крапелька замерзає й робиться сніжинкою.

Як зимна година — ясна, тиха, то сніжинки бувають кучеряві, зірчасті, а як вітряно, туманно, сніжинки тоді стають такі м'які, злипаються купками, а як повітря потеплішає, тоді сніжинки стають крапельками, і тоді вже це не сніг, а дощ; отже значить, сніжинки стануть тоді знов водою, як були колись.

54. СИПЛЕ СНІГ.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Мов метелики сріблісті,
Сніжинки біленькі, чисті
Тихо стеляться до ніг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Тихо, легко і споквола
Покриває все довкола.
Ні стежок, ані доріг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Вже присипав доли гори,
Вже весь світ, мов біле море,
Біле море без доріг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

55. ДВА РОБІТНИКИ.

Один робітник нанявся при будові дому носити каміння. На купі находився один великий камінь і його також треба було перенести. Коли робітник прийшов до цього каменя, не тикав його, а носив наперед менші. Однак журився, що треба буде перенести і той тяжкий камінь.

На останку взявся і до цього, а що меншим камінням втомився, то не стало йому тепер сили, більший віднести. Тому зневолений був на місці цей камінь лишити. А що він його не переніс, то йому з платні відтягнуто за нього.

Другий робітник вибрав собі найбільший камінь найперше і легко переніс його, бо ще не був утомлений. Відтак переносив менше каміння.

Кожний початок трудний. Однак при добрій волі всьо зробити можна.

56. З ЖИТТЯ РОБІТНИКА.

Недалеко від фабричного будинку стоять з дерева побудовані дома. В цих домах живуть робітники з жінками й діточками. В однім такім домі жив старий Панас. Вся його сім'я містилася у двох кімнатах. Було в них п'ятеро дітей. Всі були малі, найстарший з них мав чотирнадцять років.

Батько Панас працював що-дня на фабриці і діставав за свою працю тижневу заплату, кільканадцять долярів. Це ледви вистарчало на прохарчування себе самого і своєї сімї. Він бажав, щоб його діточки не ходили голодні і щоб постарати для них гарну одіж, бо вони любили чисто і гарно вбиратися, а також посилати їх до школи навчитися письма і набрати розуму. Однак на те все не вистарчало йому грошей, що він заробляв.

Отож одного дня зібралися всі робітники, що працювали в фабриці на раду і вважали домогтися більшої платні від фабриканта. Фабрикант, багатий пан, не хотів дати їм більшої платні. Він не знав голодного, бо сам ніколи не голодував. Його серце не боліло над недолею тих нещасних діточок робітників, що нерозумно терпіли голод і нужду, він клопотався лише про себе самого. Він був так озлоблений справедливим домаганням робітників, що покликав своїх людей і ті почали бити робітників, кажучи, що вони збунтувалися. Панаса були побити так дуже, що він по кількох тижнях помер.

Гірко плакала жінка і діти над мертвим тілом свого кормителя-батька. Осталася жінка Панаса вдовою, а діти сиротами. Ще гірше приходилося жити їм тепер без помочі батька. Мати мусіла покинути дім і шукати за роботою. Знайшла роботу, але заплата за нею була багато менша ніж та, що батько приносив. Ще більше зносили вони голод і нужду. Нерозумно мати бувало як прийде з роботи, то журиться а сльози було самі котяться по її змарнілому обличчі.

— “Чому ж то така несправедливість на цій землі? — думала вона. “Чому то бідні люде-робітники, що так тяжко працюють не мають часами що зїсти? Чому як чоловік домогається більшої заплати за свою працю, щоб міг накормити своїх дітей, то його ще й б'ють? Чи вже нема справедливості на цій землі? Такі думки мучили її нерозумно.”

Однак вона пригадала собі, які щирі були для неї, нещасної вдови, товариші її покійного мужа, Панаса. Вони помагали в її нещастю, чим могли. Хоч і самі не були багатими, а лише зарібниками, то все допомогли їй викормити діточок. Надія зроджувалася в її душі. Вона вірила, що справедливість запанує на землі і що прийде час, коли люде заживуть дружнім і щасливим життям.

57. ПТАХ, ЩУПАК І РАК.

Раз птах, щупак і рак
Взялися везти віз
Та не могли ніяк:
Бо птах летіти рад,
Щупак у воду ліз,
А рак все пер назад.
Де робітники в незгоді,
Там роботі всякій годі.

---

58. ПТАШКИ В ЗИМІ.

Одного року була дуже люта зима. Вся земля була покрита глибоким снігом.

Раз кілька пташків постукало до вікна кімнати, де бавився Петрусь. “Чого хочете?” запитав хлопчина.

Пташки постукали другий раз. “Ах!” сказав хлопчик, знаю, чого хочете: певно ви голодні, нігде зернятка подибати не можете. Почекайте хвильку, зараз вас нагодую.”

Петрусь приніс кусень хліба, покришив його і викинув пташкам.

Пташки почали дзьобати округлини: видно, що їм хліб дуже смакував, бо живо увивалися перед вікном. Коли накормилися, почали дзьобками гладити піря.

Добрий Петрусь так тим утішився, що постановив що-дня памятати про бідних пташок. Від того часу що-дня рано кидав пташкам округлини хліба.

Настала весна. Пташки не прилітали більше до вікна, бо мали вже досить поживи на дворі. Будували собі гнізда і співали. Петрусь прислухувався любо щебетанню пташок, бо пташки дякували йому тепер за те, що про них зимою памятав.

---

59. КОРИСТЬ ІЗ ПТАШОК.

Не сила людям боротися з червою та всякими комахами. Отже птахи можуть з ними боротися, можуть їх зводити. Пташки — то наші прихильники й оборонці від тієї погані. Як би не було пташок, то досі тая погань — комах, гусінь, черва — вже все поїла б, а люде з голоду померли б. Пташки їдять комах, мух метеликів, черву, гусінь. Пташки ловлять їх цілий день і що-дня відшуковують їх на дереві, під корою, в землі. Ніде тая погань від пташок не сховається.

Щоб наїстися і нагодувати своїх діточок, пташка повинна впіймати комах або гусені не одну тисячу за день. А скільки вона впіймає за місяць або за літо всяких комах, черви. То ж не велике лихо, як пташки часом і шкоди нароблять.. Як би фермери тієї шкоди боялися, то люде б і хліба не їли. А без птахів і справді не довелося б хліба їсти, бо черва геть чисто поїла б.

Велика користь із пташок!

•

60. ПРОСЬБА ПТАШОК.

Змилуйтеся над пташками,
Милосердні люде,
Таж то ми зимуем з вами,
І бідуем всюди!

Ні обуви ні кожухів
Ми, пташки, не маем,
Удаємо смілих зухів,
Ще й часом співаем.

Пусто в полі і в городі,
Там нема що їсти,
Лиш у вашій загороді
Можна ще усісти.

Накорміть же у потребі
Бідаків всіх тіло,
Вони будуть згадувати
Ваше гарне діло.

61. ОЙ, НЕ СІЙТЕСЬ, СНІГИ.

Ой, не сійтесь, сніги, ой, не сійтесь рясні,
Не губіть ви останньої слави:
Гріє здалека землю усмішка весни,
Пробиваються проліски, трави.

Не злякають вам нікого, холодні сніги,
Бо ростопить вас сонце блискуче,
І нечуваний сміх залуна навкруги,
Як тікати ви будете в кручі.

Ой, не сійтесь, сніги, ой, не сійтесь рясні,
Згиньте в темній безодні навіки!
Хоча пізно, а все ж діждемось ми весни, —
Свята волі, і світла, і втіхи.

62. ВДЯЧНИЙ СИН.

Малий Степанко був сином бідного зарібника.
Родичі його тяжко заробляли на хліб.

Степанві жаль було родичів. Він не раз думав собі: “Мої добрі родичі стараються для мене про все, а я за те їм колись віддячусь. Щоби то я вже скоро виріс і набрав сил до праці; не будуть вони так гірко бідувати. Я їм поможу, я їх виручу; буде їм легше на старі літа.”

І вже тепер, що зміг, помагав родичам.. Позамітав хату, подав води й у всім був послушний.

Коли Степанко підріс, то все був добрий для своїх родичів. Старався, щоб вони тяжко не бідували і ділився з ними радо своїм заробітком.

Був вдячним сином.

Всі діти повинні бути вдячні своїм родичам і помагати їм.

63. КИРИЛО.

Родичі плакали сина	Син ріс гарно на потіху
— Син Кирилом звався,	І на щастя мами, —
До науки, до роботи,	Ой, учився він, трудився,
Все охочо рвався.	Днями і ночами!

Хворий батько вмер небаром,	Замість батька став Кирило
Син став сиротою.	На хліб заробляти,
Рідна мати полишилась	І від нього поміч мала
Бідною вдовою.	Вже старенька мати.

Тож не диво, що Кирила
Люде полюбили
І за гарну поведінку
Все його хвалили.

64. БУДЬМО УСЛУЖНІ.

Оля була доброю дівчиною. Слухала науки своєї матері і поступала після неї. Мати часто вчила її, щоби для других людей була услужна, та щоби їм у потребі помагала.

Оля розговорювала раз з іншими дівчатами перед своїм домом. Біля них надійшов з палицею короткозорий чоловік. Він тільки трохи міг бачити, куди іде, бо мав слабкий зір. Чоловік дійшов до рога вулиці і хотів перейти через вулицю на другий бік, але боявся, щоб не наїхав на нього автомобіль. Тому він став, чекаючи, щоб хтось його перевів.

Оля побачила це, підійшла до сліпця і перевела його через вулицю.

Сліпець, перейшовши, подякував Олі за її чемність.

Кожне добре слово заслугує на похвалу.

65. НАУЧКА.

Раз на плоті сидів котик
І щось муркотів.
Певно був тоді недобрий,
Бо їсти хотів.

А собачка іще більший
Вереск підняла,
Так, що з того там повстала
Бійка немала.

А в сусідстві недалеко
Собачка була,
Що все збитки виробляла
І трималась зла.

Котик в своїй обороні
Лабкою шарпнув
І роздер собаці носик,
Ще й ушко вщипнув.

От прибігла вона зараз
Та давай скакати:
Голодному котикові
Чим мож докучати.

А тепер собачка плаче,
Кричить, скавулить,
Що з носика тече кровця
І ушко болить.

Котик добрий був сердега,
Не любив сварні,
От і каже він: “Сусідо,
Дай спокій мені!”

Научка з того нам така:
Повинні всі ми пам'ятати —
Не треба було їй отак
На плоті котика чіпати.

66. СОВІСТЬ.

Мала Оленка сказала одного дня до своєї старшої сестрички: “Як я часом непослушна і не зроблю, що мені кажуть, або як зроблю що злого, то мені робиться чогось дуже лячно і страшно. Мое серце тоді так чогось стукає, як би який молоточок. Щож це таке?”

Сестра відповіла: “Молоточок, це твоя неспокійна совість. Вона дає тобі знати, що ти зле зробила. Сумління взиває тебе до поправи; воно хоче, щоби ти була добра.”

А тепер скажи мені, люба сестричко, як тобі буває, коли ти чемна і послушна, та коли твої родичі,

учитель і сусіди з тебе вдоволені? Чи тоді також тобі лячно?

“О ні,” сказала Оленка, “тоді не боюся нічого. Мені дуже мило і солодко. Я весела і щаслива.”

Бачиш отже, люба сестричко, сказала знову старша сестра, “твоя совість тоді зовсім спокійна. Тож старайся завжди бути доброю, а совість не буде тебе непокоїти і ти будеш весела і щаслива.”

---

67. ПАПІР.

Оленка і Катруся стояли коло вікна і дивились, як мати краяла їм суконки. Потім почали збирати кусники полотна та тяти ножичками.

Як мати це побачила, сказала: “Не псуйте дармо цих маленьких кусків полотна, бо вони можуть також придатися.”

“Не знати нащо!” — сказали дівчата.

“Так вам лише здається, мої діти” — промовила мама. “Послухайте тільки, а зараз довідаєтеся. Нераз ви бачили, як шматярі збирають різні шмати. Коли вони тих шмат назбирають подостатком, продають їх до фабрики паперу. Там перебирають їх робітники, щоби відділити ліпші шмати від гірших, білі від барвних. Приготовлені в цей спосіб шмати і кусні полотна перуть, мочать і варять так довго, аж поки не переміняться в плинну масу, мов сире тісто. Ту масу ллють потім у форми, де вона щораз більше густіє. Віддак розкладають її на однім кінці машини і притискають ogrітими сталевими валами, а з другого кінця виходить вже готовий папір. Бачите, мої діти, що на світі ніщо марно не пропадає, бо розумний чоловік уміє і з найменшої річи добре покористуватися.”

---

68. ЩО ЦЕ?

Бачить — не бачить. Чути — не чує.
Мовчки говорить. Добре мудрує.
Кривду соромить. Правди навчає.
Часом жартує, смішки справляє.

Люба розмова. Будемо, діти,
З нею до віку жити-дружити!

А хто ж то в світі такий щасливий,
Мудрий, правдивий і жартівливий?
Як не вгадали, стану в пригоді.
Річ коротенька: Книжка — тай годі.

69. ВСЕ З ПРАЦІ.

Мало не все, що ми бачимо навколо себе, є наслідком людської праці. З праці ми дістаємо хліб і все, що їмо. Працею добуваємо помешкання і одяг. Праця дає нам книжку і газету. На що ми би не поглянули, все з праці сталося. І як багато праці витрачено на кожну річ. Тому шануй людську роботу, не соромся її і не псуй річей. Доглядай черевик і одіння і найменшу річ, бо це людська праця. Це, що носиш на собі, виробили робітники в фабриці, вшив кравець, що довгими ночами сидить над машиною і шие, а за все те платили твої родичі, що тяжко працювали на ті гроші, аби одягти тебе. Тому на кожному кроці, чи в робітничій салі, чи в школі або на вулиці — не нищ нічого, бо все воно людська праця.

70. ЧАС.

В нашій школі висить на стіні годинник. Ним розпізнаємо і числимо години. На годиннику бачимо білий кружок, а серед нього дві нерівні стрілки: одну коротшу, другу довшу. На кружку є вписаних 12 цифр. Цифри ці означають години.

Від полудня до півночі є 12 годин, а від півночі до полудня знов 12 годин. Полудне і північ припадають за-всіди на 12-ту годину.

Кожну годину ділимо на чотири чверти і на хвилини. Година має 60 хвилин. Довша стрілка годинника показує нам кожну хвилину, а коли вона оббіжить цілий кружок довкола, минає година. Коротша стрілка знаходиться тоді на слідуючій цифрі.

Двадцять і чотири години становлять день і ніч або добу. Сім днів і ночей зовемо тижнем. Чотири тижні і два або три дні називаємо місяцем. Дванадцять місяців це оден рік.

---

71. ЩО ТО ЗА ОРЕЛ?

Гей, що-ж бо то за орел
Під небом літає,
Довгим хвостом замітає,
Голови не має?...

А ми його, брате,
Візьмемо до хати,
Вітер груди покалічив,
Треба залатати.

Треба залатати
Папером блискучим,
Бо орел наш крила змучив,
Під небо летючи.

---

72. В ЗЕРКАЛІ.

Марта мала звичай гніватись. Мати журилася тою негарною навичкою Марти і старалася поправити її.

Раз Марта писала щось на столику. На вікні

стояв вазон з цвітами. Братчик Марти бавився в кімнаті, лазив по кріслах заглядав у вікно і через неувагу струтив вазон з вікна.

Лице Марти побіліло в гніву. Воно змінилося страшно. Марта встала і зачала кричати на переляканого братчика. Мати зачула крик, увійшла до кімнати і побачила, як сильно змінилось лице Марти. Мати взяла чим скорше зеркало і поставила перед розгнівану дівчину. Марта увидівши себе в зеркалі, злякалась і розплакалась.

Коли Марта успокоїлася трохи, сказала мати лагідно до неї: “Бачиш, як гнів робить чоловіка гидким. В гніві може чоловік допуститися ще більшого лиха. Коли не відвикнеш від гніву і злоти, то з часом і твоє серце стане лютим”.

Марта вислухала науки матері з увагою і поправилася. Від тої пори не гнівалась і не сердилась ніколи.

---

73. СИРІТКА МАРУСЯ.

Сонце спустилося до заходу. Настав вечер. Гануся і Марко виглядали ненечки з роботи. О, виглядали! бо дуже їм їсти хотілося.

Прийшла мати, затопила в печі, зварила бульби, висипала на миску, а на другу наляла молока. “Ходіть, діти, сядьте на лаві і їдьте!”

Заїдають діти смачно, а тут за порогом стає сирітка Маруся. Матусенька її давно вже не варить і не кличе до вечері бо умерла. Побіліла бідна з голоду, стоїть тихесенько за порогом, глядить, як їдять другі, а сльози аж закрутились в очах.

“А хто там стоїть за порогом?” кличе мати. — “Маруся сирітка”. — “То ходи ж, Марусю, сідай; от і ложка, а ти, Марку, присунь їй бульбу, бо вона сирітка”.

Пам'ятайте діти, пам'ятайте на ціле своє життя, що голодного треба накормити.

---

74. СТОЛЯР, ТЕСЛЯ І БОДНАР.

В кімнаті шкільній бачимо багато річей зроблених з дерева. Є тут лавки, таблиця, стіл, крісло, шафа і много інших.

І в нашій хаті є много знарядів деревяних. Є там двері, ліжка, шафа, полиці і крісла. Все те зробив столяр із дерева на столярських варстатах.

До цієї роботи потребує столяр різних знарядів. Скоро хоче кусень дошки перерізати, уживає до цього зубчасті пилки. Гибльом знов струже дошку,

а цикликом гладить. Діри в дошках вертять сверликом; дошки збиває деревяними кілками, а частіше залізними цвяхами. Щоби два кусні дошки сильно держалися, склеює їх знову горячим каруком, а потім стискає в деревяних шрубах. Коли хоче, щоби лучші вироби краще виглядали, то їх політерує.

Тесля також потребує до своєї роботи дерева і різного знаряддя. Він ставить дахи на домах, буде також хати деревяні. Тесля дерево отісує сокирою, перерізує пилою, а діри в дереві вертять сверликом або видовбує долотом.

Всі посудини з дерева як ведра, діжі, зільниці і бочки — робить боднар з клепок дубових або соснових. Клепки ті вистругує гильбом, а потім

стискає обручами. Замість дерев'яних обручів коваль набиває часом на посудину обручі залізні.

75. БУДЬ ОСТОРОЖНИЙ!

Михась і Леся бавились на вулиці. Михась був старший, але дуже пустий. Він часто любив робити різні збитки і ніколи не хотів нікого послухати, як його наминали.

Дуже небезпечно є чіпатися до автомобілів і трамваїв збоку або ззаду, коли вони їдуть. Але Михась не зважав на це. Над'їхав трамвай і Михась побіг за ним та вчепився, щоб провезтись.

“Михасю, не чіпайся до трамваю” — кричала Леся. Але він не послухав її.

Трамвай їхав дуже скоро і Михась вже не міг злізти так легко, як цього він сподівався. А що трамвай не ставав довший час, то він рішився скочити. Та ледви зіскочив він з трамваю і впав посе-

ред вулиці, як у той час над'їхав великий тягаровий автомобіль і переїхав через Михася.

Люде наробили крику, підняли Михася і завезли до шпиталю, але від тяжкого болю він таки помер.

Плакали родичі Михася, плакала й Леся за своїм збиточним братчиком. Причиною нещастя і смутку була неосторожність хлопця.

---

76. НАШІ МИШКИ.

Подивіться, біля діжки
Дві цікаві сірі мишки,
Щей маленькі мишенята,
Але з них нам тільки втрата
Бо добра з мишей немає,
І це котик добре знає:
Він давно їх тут уже
Біля печі стереже.

---

77. МИШ.

Хто з вас не бачив ще миши. Це маленьке звірятко жие скрізь, де лиш знаходить собі поживу. Нема такого дому, щоби там не було миши. Вона зіве собі гніздочко десь у куточку під долівкою, жие там і виходить час до часу, щоби пошукати за кришочками хліба, мукою або зерном, щоби прокормитись. Бігає вона дуже швидко на чотирьох ніжечках. Тіло її покрите сірою дрібненькою шерстею.

На заостреній мордочці є довгі шерстини або вусики. Двоє очей завсігди спостерігають добре найменшу небезпеку; двоє уший чують кожний ше-

лест. Коли миш чує якусь небезпеку, то втікає сей-час до своєї криївки.

Найбільшими ворогами мишей, це коти. Кіт кидається на миш скоро її побачить, ловить і дусить її.

78. З ОПОВІДАННЯ МИШІ.

— Розкажу вам про одну свою пригоду, сказала одного разу старша миш, — що покаже вам велике лукавство людей. Жила я в покоях одної багатї панї. Менї, правду кажучи, не подобається помешкання багатих людей — та так уже трапилося на цей раз. Одного разу вибігла я з своєї криївки під час сніданку. Чи то-ж витримаєш, коли так смачно пахне печення?! Сніданок почався добре, й я встигла вже з під стола схопити кілька кришок. Але зненацька панї вглядїла мене й що сил заверещала:

— Миш! — миш! —

В ту-ж мить стрибнула вона на крісло, підобра-ла спідницю і заплакала. Збіглися льокай, покоївка і гувернантка, й всі почали мене ловити. Я зараз же втікла в свою криївку і бачила по тім, що паню по-під руки повели в її відпочивальню, де вона мов не-самовита, сміялась і плакала. Ну, скажіть, як це розуміти? Що-ж, чи справді яку шкоду може заподїяти маленька, беззахистна мишка панї? Менї це лукавство таким гидким здалося, що я постановила собі не лишитись і хвилини довше в панських по-коях і перебралась у підвал.

Я би могла вам пригадати багато випадків та-кого лукавства, та думаю, що досить буде й цього одного. Але не криюсь, навіть між людьми можна натрапити на щось добре. Я вже казала, що від ба-гатої панї я перебралась в підвал до помешкання шевця — до його одної кімнати. Швець жив само-тою, і йому допомагали два підмайстри. Коли швець в перше побачив мене, то не тільки не зімлів

як пані, а ще й промовив зовсім навіть привітно.

— Еге, мишка! — Ну, багатий буду. Така вже приповідка. Підмайстри засміялись, а один додав:

— От через що то клейстру і вакци менше стало...

— Ну, то що-ж? — весело відказав швець.

— Чи-ж багато треба, щоби прохарчувати одну мишку? Ми от і кришочок насипатимемо під при-

підком. Треба й мишці жити... Заробітку вона не має, працювати не вміє, а їсти хоче...

Як бачимо, швець був на диво розумна людина, ще й надзвичайно добра. Я так собі думаю, чи не був він, часом коли мишкою. Та він і жив, неначе миш, і помешкання його схоже було на якусь мишачу криївку.

79. ШВЕЦЬ.

Аж по лікоть голі руки:
Праця в хаті, а важка..
Цитьте, йдуть до мене з бруку..
Цок! Цок! по цвяшках.

Пальці правої в живиці —
Сучу дратву, я шарпак,
Але очі зоряниці,
А на серці — мак.

Шило в шкіру зашивив я,
Дратва шиє, шаркотить,
Шешел в шварі... шив я, шив я,
Швидко в шевні все біжить.

---

80. ПЕРЕСТОРОГИ.

Діти хорують і вмирають часто тому, що не зважають на науку старших. З цієї то причини деякі діти стають каліками на ціле життя. Тому запам'ятайте собі, діти, оці перестороги:

Не їдьте незрілих і зіпсутих овочів!
Не гризть зубами оріхів і не рвіть ними ниток.
Не пийте води, коли ви загоріті або втомлені!
Не купайтеся у водах, коли не знаєте, як глибокі.
Не нахиляйтесь і не заглядайте через вікна, коли ви мешкаєте у високих домах.
Не лазьте по деревах!
Не їдьте за багато солодоців і цукорків!
Не пишть і не читайте смерком!
Не дрочить псів, котів і других звірят!
Не бавтеся ні стрільбою ні острими річачами!
Не кидайте ані камінням ані патицями!
Не чіпайтеся возів, автомобілів і трамваїв, коли ними хто їде!
Не гнівайтесь і не поривайтеся до бійки!

---

81. КОВАЛЬ В КУЗНІ.

Одного разу Юрко ішов зі своїм батьком біля кузні, де працював знакомий їм коваль. Батько поступив до середини і взяв також Юрка з собою.

Юрко розглядався цікаво по кузні. Він бачив там піч, де жаріло вугілля, коваль держав у ній кавалок заліза. Бачив він також, як коваль розжарене залізо положив на клепало і товк його молотом з усіх боків. Потім знов розгрівав у печі і знов товк аж поки не зробив з нього підкови. Відтак змочив її у воді і кинув на землю, щоб вистигла. Так само робив він і цвяхи.

Юрко приглядався уважно роботі коваля. А найбільше йому було цікаво бачити, як коваль узяв підкову і цвяхи та кував коня.

Цікавий хлопець бачив у кузні і багато інших речей, як: пильники, долота, сікачі, лопати, сверлики, ланцюги і таке інше.

Коли батько повертав до дому, розповів ще

Юркові, що подібно і слюсар виробляє з заліза ключі і замки, клямки і колодки та другі штучні вироби. Юрко розповідав відтак другим дітям, що бачив і чого навчився в кузні.

---

82. ШАНУЙ БАТЬКА Й МАТІР!

В однім місті жила бідна вдова. Вона утримувалася з праці рук, а сина свого віддала до школи. Працювала тяжко і допомогала своєму синові, щоб він мав поживу і вбрання.

Добрий син оказував матері вдячність тим, що добре справувався і пильно вчився. По кільканадцятьох роках вивчився він на лікаря. Тоді він спровадив свою любу матір до себе, шанував її дуже і давав усе, чого потребувала.

Одного дня з'їхалось до нього багато гостей. У великій кімнаті побачили вони в куті стару палицю, а між гарними кріслами одно дуже старе крісло. Гості дивувалися, що ті старі і негарні річи стояли в найкращій кімнаті.

Тоді він сказав: “Родичі мої були дуже бідні. По смерті батька стала моя мати ще біднішою, але вона працювала тим пильніше для себе і для мене. Її то заслуга, що я покінчив школи і став лікарем. Ця палиця і це крісло — то все майно моїх родичів; вони для мене найдорожчою пам'яткою. З цею палицею йду я найрадше на прогульку, а в тім кріслі сиджу завсігди найвигідніше. Я був би ще щасливішим, як би свого батька міг посадити на своїх гарних і м'яких кріслах побіч дорогої матері і любих гостей”.

Аж тепер пізнали гості, що цей чоловік є не лише добрим та вдячним сином, але що він шанує навіть старі річи родичів яко дорогу пам'ятку по них.

Дитино, шануй батька і матір, а всі будуть тебе любити.

---

83. МАТИ.

Хто тебе так щиро любить,
І вбирає, і голубить,
І кладе в постелю спати?

Мати.

Хто стеріг тебе від злого,
Відмовляв собі усього,
Щоб тобі те все подати?

Мати.

Хто тебе узяв за руку
І до школи на науку
Вів, щоб розум просвіщати?

Мати.

84. РЕМІСНИКИ.

Мельник у млині меле збіжжа на муку і крупи. Пекар пече хліб і булки. Різник ріже худобу і продає мясо. Ці люде достарчають нам поживи.

Ткач ткає з пряжі полотно. Суконник виробляє з вовни сукно. Кравець шиє з полотна і сукна ріжну одіж. Гарбар виправляє шкіру на ремінь, а кушнір на шкірки до кожухів. Швець шиє з ременю чоботи. Ті люде стараються про одіж для нас.

Каменяр отісує камінь, а цегляр випалює з глини цеглу. Тесля будує доми з дерева, а муляр з каменя і цегли. Слюсар робить з заліза замки, ключі і колодки. Скляр уставляє шиби у вікна. Ці люде працюють коло наших мешкань.

Колодій робить вози і сани, а боднар бочки, цебрики і діжі. Коваль оковує вози, підковує коні і робить сокири, лопати і плуги. Гончар виробляє глиняне начиння, а бляхар бляшане, Ці люде виготовляють начиння і знаряддя.

Всіх тих людей називаємо ремісниками.

85. ПРАЦІВНИКИ.

Кожний, хто на хліб працює,   Мельник теж не без роботи,
Хто, живучи, не дармує   Млин у нього, щоб молоти;
Все — до вечера від рана   У кіш зерно насипає
Вартий мати в нас пошану.   І муку нам доставляє.

От коваль у кузні клепле,   Ткач уміє добре ткати
Поки ще залізо тепле: При фабричному варстаті;
То вози кує, то коні   Він полотна різні робить
І не жалує долоні.   Тай на хліб собі заробить.

Тесля теше і гиньлює,   Швець он шкіру справно крає,
Мірить бальки і буде   Шие — часто лиш латає, —
І з його отої праці   А з великої фабрики
Є доми і є палаци.   Маєм нові черевики.

Ось і нам примір із того:
За життя вже молодого
Добираймо сил, охоти
До науки, до роботи!

86. ВЕСНА.

По зимі наступає весна. То гарна пора року.
Сонце світить що раз довше та пригриває що раз
сильніше. Дні стають що раз довші, а ночі коротші.
Останки снігу і леду тають.

Земля розмерзає і покривається знов травами,
зіллям і квітками. Дерева і корчі дістають листя та
цвіт. Фармері беруться до весняної роботи.

На фармах, по лісах і парках виспівують пташ-
ки. Земля покривається зеленою травою. У воздуху
появляються мотилі мухи та комарі.

87. ЗИМА Й ВЕСНА.

“Насуплю я брови, — говорить зима, —
І вітер морозом повіє...
Усе скрізь загине, ратунку нема!
Під снігом замре, заніміє”.

“А я засміюся, — весна одмовля —
І сонце пекуче засяє:
Прокинуться луки, ліси і поля,
Усе розцвіте, заспіває”.

---

88. ТЕПЛО.

Прийшла весна. Сніг танув під теплим соняшним промінням. Одного теплого дня Петро та Мирон сиділи собі перед хатою та грілися на сонці.

— Було холодно, а стало тепло, — промовив Петро.

— А чого стало тепло? — спитав Мирон.

— Того, що весна настала, — одказав той.

— А весна чого настала? — знов спитав Мирон.

— Того, що стало тепло, — відповів Петро.

— Ну, добре ти міркуєш: чого руки чорні, бо сажа прилипає до рук, а коли не прилипала б, то руки від неї були б не почорніли.

— У тебе все не по людському. Ну, а чого ж стало тепло?

— По моему, весна настала й потеплішало через те, що сонце тепер дужче гріє на землю, ніж в зимі, бо соняшне проміння тепер падає на землю пряміше, а в зимі воно падало косіше.

— Та хіба ж сонце зимою збоку, а тепер прямо? — спитав Мирон.

— Еге. Адже зимою сонце нижче, а тепер вище. У літі воно буде ще вище.

— А що ж, як прямо? — поспитав Мирон.

— А то, що коли прямо над землею, то й гріє дужче; од печі теж дужче гріє тоді, як стоїш прямо, ніж тоді, як стоїш збоку печі.

---

89. ВЕСНЯНКА.

Та це-ж весна, бо тане сніг!
Дивись, струмок з гори побіг,
Шумить вода, ламає все,
Весна іде, тепло несе!...

Шумить, гуде веселий гай
І гомонить: “Вставай, вставай!”
Розтане сніг, зима мине,
Земля кругом цвісти почне.

Дітей малих веселий рій
Посуне з хат на луг мерщій.
Радіє все, співає все:
Весна іде, тепло несе!

---

90. ОДИН ДО ШКОЛИ, ДРУГИЙ ПОЗА ШКОЛУ.

Було це на весні. День був погідний і гарний. Два школярі вибралися з дому до школи. Один з них називався Петро Пильний, а другий Павло Недбалич. Оба зійшлися на дорозі.

Коли привиталися, сказав Павло: “Ах, який гарний день; не йдім нині до школи, Петре! Ходім радше погуляємо в парку! Та ж так гарно і мило!”

Петро відповів: “Не можна, Павле; чейже ми школярі; нам треба йти до школи. Щож скажемо, коли нас родичі спитають, чого ми нині вчилися в школі! А що знов скажемо завтра, коли нас учитель спитає, чому не були в школі?”

Павло сказав: “Е, родичі не будуть знати, чи ми нині були в школі, та про науку нас і не питатимуть. А учителеві скажемо, що нас боліла голова. Один день пропущеної науки не зашкодить нам нічого!”

“Ні, Павле, — відповів Петро — нам не можна бути недбалими і говорити неправду; ходім до школи і не думаймо о дурницях”.

Це сказавши, сіпнув Петро Павла за руку і захочував іти до школи. Але Павло вирвався і побіг поза школу. Від тої пори почав занедбуватися що раз більше і став недбальцем. А Петро став порядним, шанованим і загальнолюбленим хлопцем.

---

91. СПОЧИНОК ПО ПРАЦІ.

Сів хлопчина над книжками
У світлиці при столі —
Куку сонце у віконце
Та до хлопця: “Хлопче мій!

Покинь, хлопче, книжку,
Йди зі мною гратись”.
“Ні, не піду, пташко любя,
Маю ще писати!”

Покинь, каже, книжку,
Йди зі мною гратись”... —
“Ні не піду, сонце любе,
Маю ще читати!”

Як скінчив же він писати,
Склав папери, спростувавсь
І тоді аж вийшов з хати,
Та до сонця засміявсь.

Сів хлопчина та читає
У світлиці при столі, —
Куку пташка з під надашка,
Та до хлопця: “Підпілі!

“Гоя, каже, гоя!
Аж тепер є воля моя!
Аж тепер я гратись буду,
Мило випічну від труду”.

---

92. БОЯГУЗ.

Пилип був боязливим хлопцем. Кожного шелесту боявся, ба навіть власної тіни. Чи постукав хто до дверей, чи впало що на землю, чи блисло в хмарі, чи загреміло в ній, все лякало боягуза; він трусився тоді цілий, білів мов стіна і ховався то коло мами то

коло тата. Боявся навіть вечірної темноти в кімнаті і сінях.

Раз вечером сидів батько Пилипа при світлі лампи й читав; відтак сказав до сина: ‘Пилипе, йди до другої кімнати і подай мені книжку, що лежить на столі!’ Пилип пустився йти; але що в другій кімнаті не світилось, вернувся зараз і відповів: ‘Я боюся, тату; там в куті стоїть якась чорна біда!’

Батько глянув на сина і побачив, що він дійсно боїться; встав, взяв Пилипа за руку і сказав: ‘Ходім оба ти мені покажеш цю біду, а я її зловлю і набю!’

Пилип вчепився одежі батька, пішов з ним до другої кімнати і боязливо показав на біду в куті. Батько засвітив сірником і казав Пилипові взяти біду в руки. То була мітла.

Всі тепер сміялися з Пилипової біди, а батько сказав: ‘На світі нема страхів; найбільшою бідою для самого себе є боязливий чоловік: він сам боїться і других лякає. Неодна річ здається боягузові страшною в темноті; але коли до неї наблизиться і придивиться їй сміло, то побачить, що це звичайна річ. Чейже і ніч ріжниться від дня лише тим, що темна’.

93. НЕ СМІЙСЯ З КАЛІЦТВА!

Катруся була добра дівчина, але мала зизоваті очі. З її каліцта сміялася пуста Марта та докучала їй.

Катрусі прикро було слухати докучливих жартів Марти. Але вона мовчала і тишилась, що другі діти, розумніші від Марти, не чинять їй прикрости пустим говоренням.

По якимсь часі захорувала Марта на віспу. Коли ж виздоровіла, гарне її личко змінилося зовсім стало бліде і подзьобане. Марта знала о тім і сумувала часто. Коли ж Марта прикрита хусточкою прийшла до школи, знайшлась одна недобра дівчина, Горпина. Вона приступила до Марти і говорила на-

смішливо: “Ах, яка ти тепер негарна! Відслонись, нехай всі побачимо твоє подзьобане лице!”

Марта почала плакати з жалю. Тоді прийшла до неї Катруся і хоч мала до неї жаль за давні насмішки, обняла її, поцілувала сердечно і прирікла, що буде їй широю товаришкою. Те саме зробили і другі добрі дівчата.

Горпина мусіла стидатися свого нелюдського вчинку. Учитель довідався також о тім і сказав: “Не добре робить той, хто насмівається з каліцтва. Що нині одному, це може завтра статися другому”.

---

94. ДВА КАЛІКИ.

Здибалися два каліки,
Стали розмовляти,
Як їм жити на цім світі
І не бідувати.

Тай урадили розумно,
Щоб у спілці жити,
В спілці згідно працювати,
Солодко спочити.

Цей каліка невидючий,
Очі в нього мертві;
Той безногий — лиш на кулях
Рамена оперті!

Один очі, другий ноги
До ужитку мають
І собі мов, добрі браття,
В нужді помагають.

---

95. НЕ НАБЛИЖАЙТЕСЯ ДО ЗАЛІЗНИХ ДОРІГ!

Недалеко вулиці, що нею ходили діти до школи, переходила залізна дорога. Учитель напояв дітей часто, щоби не наближались до тої дороги й не ходили по ній.

Всі школярі і школярки послушали учителя і стереглися залізниці. Лише Семко, що то рідко ходив до школи, не зважав зовсім на ці остороги. Дітей, що на його зазив не хотіли зближатися до залізниці, називав ще й боягузами.

Одного дня ішов Семко зі школи і знов побіг

на залізну дорогу. Він то бігав по залізних рельсах, то сідав на них і бавився. Нараз мов стріла наїхала машина, що зветься льокомотива. Семко зірвавсь і хотів відскочити в бік. Однак в тій хвилі льокомотива перевернула Семка, а колеса її перетяли його на двоє. Семко згинув перед часом під колесами поїзду. Плакали за ним родичі, плакав брат і плакала сестра.

Цей випадок нехай буде для нас наукою, щоби не наближатись до залізниць та не бігати по вулиці, куди їздять трамваї й автомобілі.

---

96. УПЕРТІ ХЛОПЦІ.

Два хлопці здибалися на вузькій кладці, а оба були уперті. Кладка лежала над досить широким потоком. Один другому не хотів вступитися — цей хотів перейти на цю, а той на ту сторону потоку.

“Уступись мені, нехай я перейду перший”, говорив Івась.

“Ні, уступись ти мені, бо я перше прийшов на кладку”, відповів Михась.

І посеред кладки над водою прийшло між обома хлопцями до сварки. Один другого потручував в зад, аж на останку оба счепилися до бійки. В бійці стратили небаром рівновагу й оба впали в воду.

Холодна вода охолодила розігрітих противників. Один другого пустив чим скорше. Мусіли рятуватися, щоби не втопитись. Вся одіж на них була мокра, а в черевиках мали також повно води. Оба повилазили щасливо з потоку і на його берегах почали сушити мокру одіж. Холодна вода і немила пригода погодила й успокоїла їх.

---

97. ДВА КОГУТИКИ.

Два когутики вгляділи
Червачка малого
Тай по хвилі суперечки
Счубились за нього.

Бачила це добра мати,
Діти поучила,
Щоб вони ізза дурниці
Спорів не чинили;

Птичка рада на цю бійку,
З дерева злетіла,
В дзюб смачну зловила добич
І спокійно з'їла.

Бо де браття між собою
Суперечки зводять,
Там звичайно в усіх справах
Лиш собі все шкодять.

98. ЛЮБОВ МІЖ ДІТЬМИ.

У родичів було двоє дітей, Гануся і Стефанко. Обоє любилися щиро і бавилися завсігди разом. Гануся захорувала раз тяжко й мусіла лежати в ліжку. Вона не могла ні ходити ні бавитися зі Стефанком.

Стефанкові жаль було хорої сестрички, він не міг бути веселим. Цілими днями сидів він коло її ліжка, розказував їй і читав цікаві та гарні повісти з книжок. Також брав він часто свої забавки і, як умів, бавив і веселив хору сестричку.

Діти сусідів кликали не раз Стефанка на двір до своєї забави; але він не спішився. Часто сміялися вони з нього, що сидить завсігди в хаті; але Стефанко не зважав на їх жарти та доглядав сестрички ще старанніше. Нераз і Гануся говорила до нього: “Стефанку, вийди з хати та побався з своїми сусідами!”

Але Стефанко не відходив від хорої сестрички, услугував їй, подавав воду та молоко. Йому було наймиліше бути при ній і з нею. Для нього було найбільшою нагородою, коли з уст сестрички почув

слова: “Стефанку, ти мій добрий братчик, ти такий добрий для мене”.

Якже тішився Стефанко, коли сестричка прийшла до здоровля! Гануся знов була найщасливіша, коли могла розмовляти й бавитися з Стефанком.

Нема нічого кращого, як любов і згода між дітьми.

99. ГУРТ.

Чи є що лучше, краще в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити.

100. МУРАШКИ.

Мурашки живуть великими гуртами в мурашинниках. Вони живуть дружно й пособляють одна одній і розуміють одна одну. Один чоловік бачив, як одна мурашка несла якусь стеблинку і мабуть дуже втомилася, так що вже не здужала нести далі. От вона покинула стеблинку, а сама побігла. Чоловік пильнував, що вона робитиме. Вона побігла до мурашинника й поторкала вусиками трьох мурашок. Тоді вже вчотирьох побігли до стеблинки, взяли її й понесли в мурашинник. А то один чоловік побачив, що мурашка лізе, узяв і положив не неї грудочку землі, так що голову було видко. Сам сів і дожидає, що з того буде. Крутить мурашка головою, силкується скинути з себе грудочку і ніяк не може, не стає сили. Коли біжить друга мурашка; побачила нагнічену товаришку, поторкала грудочку — ні, не подужає. Тоді побігла. Трохи згодом прибігають уже кілька мурашок. Заходились вони грудочку розщипувати. По манесенькій крихтинці розщипали всю й визволили товаришку з-під гніту.

101. ПРИКАЗКИ.

У гурті, то й смерти не страшно. — Гурт зробить, гурт і з'їсть. — Громада — великий чоловік. — Дружній череді вовк не страшний. — Хто од товариства одстане, нехай од того шкура одстане, як на вербі на весні. — Велетень у громаді, як правда в пораді.

---

102. НАШЕ ТІЛО.

Голова, тулів, руки і ноги — це головні части нашого тіла. Передня часть голови зветься обличчя. На голові росте волосся.

Чоло, виски, очі, уши, ніс і борода — це части обличчя. Дві губи, щоки, ясна, зуби, піднебіння і язик — то части рота. Зіниці, білок, дві повіки — це части ока. На повіках ростуть рісниці, а над очима брови.

Шия лучить голову з туловом. Задня часть шиї зветься карк. Нижче шиї є грудь, а в ній легені й серце. Нижче груди живіт. Понизче карку маємо плечі, а по їх боках пахи і бедра.

У кожній руці і нозі маємо по пять пальців. Кінці пальців покриті нігтями.

Тіло удержуємо чисто бо чистість то половина здоровля.

Наше тіло відживляємо кормом.

---

103. ПРАЦЯ ФАРМЕРА.

Скоро настає весна, фермері орють свої ниви та обсівують пшеницею, вівсом, ячменем і гречкою. Також орють або копають огороди та обсаджують або засівають їх яриною, як — бараболі, огірки, цибуля, редьква і морква. В деяких стейтах Сполучених Держав сіють також багато кукурудзи.

З початком літа косять траву на лугах. Скошена

трава сохне на сонці. Сухе сіно згортають і перевозують на пашу для худоби.

По сінокосах наступають жнива. Тоді виходять фермери в поле з жниварками і жнуть збіжжя, звязують в снопи і звозять до молотілок та молотять. Чисте зерно продають до міста, де його мелють на муку і крупи.

Осінньою порою переорюють знов свої ниви і обсівають житом та озимою пшеницею. Викопують також із землі бараболі, буряки, цибулю і таке інше.

Праця фермерів є дуже корисна. Вони доставляють нам збіжжя на хліб, ярини та овочів.

---

104. ШАНА Й ДЯКА.

Тим, що в поле йдуть орати,
Що плуги й серпи кують,
Що будують теплі хати,
Пишуть книги нам читати,
З шкіл науку подають, —
Шана й дяка тим велика
Од людей на вічні віки!

---

105. ДІД І СМЕРТЬ.

Якось старий дід пішов
Назбирати в лісі дров,
Та як вязку дров ізвів,
То під нею аж присів.
“Долеж моя”, — каже к'собі —
“Ліпше б було в темнім гробі,
“Як на світі бідувати,
“Весь вік тяжко працювати...
“Коли б уже хутче вмерти!”
“Прийди! прийди, моя смерти!”
Аж тут з ліса щось шелесть —
Смерть з косою вже і єсть!
“Чого хочеш, ти небоже?
“Смерть всім радо допоможе”.
Дід поглянув — затрусився,
Низенько їй поклонився:
“Зробіть каже, мені ласку,
Та завдайте цих дров вязку!”

---

106. ЯК ПРОРОСТАЄ СІМ'ЯЧКО.

Коли покладемо сім'я фасолі або гороху в воду й витягнемо на другий день, то побачимо, що воно набубнявіло й з нього легко здирається кожущок. Під тим кожущком побачимо дві половинки, які вгорі ніби злучені між собою чимсь схожим на хробачка. Ці половинки або долі сім'ячка зветься сім'ячастками. А що-ж то за хробачок, що притулився між ними? Один кінчик його, що скидається на хвостик, випнувся геть: це корінець, а в другім можна розгледіти маленьку бруньку з двома ледве помітними листочками. Виходить, що в насіннячку є і корінець і маленька стеблинка: це ціла невеличка рослинка в зародку; через те так і зветься зародок. Ото-ж, коли зародок живий, то й сім'ячастка проросте, а вмер зародок, то вже сім'ячка нічим не оживити.

Не всі сім'ячка мають по дві сім'ячастки. Посадить у землю зерно жита, вівса, пшениці, а днів за 3—4 вигребіть і розгляньте, що в ньому під кожуш-ком: там теж зародок, але сім'ячастка одна, та ще й невеличка. Як-же із сім'ячка виростає рослина? А спочатку виходить, прoderши кожушок, корінець і починає рости вглиб землі. Через який час прокидається й брунька, виходить із шілини між сім'ячастками і пнеться вгору із землі. Коли то зародок бобу, то стеблина пробивається із землі двома ма-люсенькими зеленими листочками і виносить із со-бою й обидві сім'ячастки. А от житнє зерно — те проростає зовсім инакше. Корінець тягнеться в зем-лю і з нього виростає кілька таких самих корінців. Брунька-ж випростується в тонесеньку дудочку, в якій складено листочки. Ця дудочка пробивається крізь кору землі, і з неї розгортаються вузенькі ли-сточки. А зерно лишається в землі. Коли паросток робиться все більший, то сім'ячастки потроху змен-шуються, зморщуються, а далі й зовсім опадають. Це через те, що зародок, поки розів'ється як слід, годується тим запасом, що в сім'ячастках, а виро-сте, увійде в силу, розів'є корінь і листя, то навіщо йому тоді оті сім'ячастки, коли їжу можна тягти і з повітря, і з землі!...

107. ХЛОПЕЦЬ І ПТАШКА.

Люблю я тебе, пташино,
Як щебечеш між квітками,
Мовчки слухаю й радію
І люблюся піснями.

Міг би я тебе, пташино,
В плетене сільце піймати,
Щоб співала поки схочу,
Поки сила є співати.

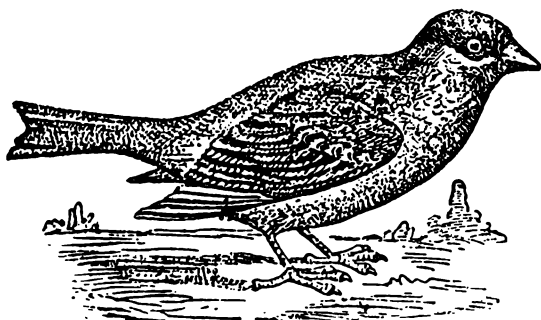
Та люблю я тільки вільних,
Тільки вільні можуть жити
Там, де небо ясно сяє,
Ллються співи, пахнуть квіти.

108. ГОРОБЕЦЬ.

Горобець є найзвичайнішим птахом. Він гніздиться всюди і вистелює гніздо соломкою, сіном і пір'ям. Його опірнення є сіро-буре і темно-пасманисте. Своїми досить великими очима видить горобець зернятка на дорозі, черешні на деревах і ріжні комашки на листю.

Горобець є цікавий, сміливий а притім осторожний. Він злітає між дріб і їсть разом з ним; він

зближається навіть до коней і визбирує зерна, викинені з оброку.

Горобець з'їдає весною і літом багато шкідливих комах і гусениць. В літі летить на поля і їсть зерна пшениці, жита, ячменю і гречки. Тому то є горобець в части пожиточним, а в части шкідливим птахом.

Горобці цвіркають цілими днями і є часами сварливі, а навіть б'ються мов когути. Вони не відлітають в тепліці сторони, як інші птахи але цілий рік держаться там де проживають. В зимі зносять студінь і голод в надії на ліпші часи.

109. БДЖОЛА.

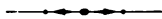
Як лиш на весну милий вітрець повіє і цвіти зачнуть розвиватися, тоді і бджоли вилітають на луги й городи. Там сідають на цвіти, висисають з них сік і збирають цвітний пилок. Відтак поспішають назад до улія і будують тут з воску комірки, та наповняють їх медом, виробленим із соку.

Бджола є невеличка комашка. Її тіло складається з трьох частей. На голові має двоє очей і два вусики. В роті має рурковатий язик, сильце; ним висисає солодкий сік з цвітів. При груді має шість ніжок а на них пазурі і щітки. що ними цвітний пилок збирає. На верхній стороні грудий має чотири крильці: два більші з переду, а два менші за ними. Ті крильця є тонкі, прозорі і жилковані. Кадовб бджоли є довший від груді. В ній бджола має гостре жало, а коли ним уколе, запускає разом їдкий плин в рану. Тіло навкруги рани пухне і досить довго триває такий біль.

Бджоли є дуже трудолюбиві комахи. В улію утримують вони найліпший порядок. Одна бджола другої не спиняє в роботі, всі заходяться коло праці разом.

Коли вертають з поля назад до улія ліплять комірки і наливають їх медом. Інші чистять улій, кормлять черв, та стоять на сторожі, а всі слухають своєї спільної матері, що володіє цілим бджільним товариством.

110. ПЕРШИЙ МЕД.

Настала весна; сніг порозтавав, зазеленіла трава, почали розгортатися на деревах молоді листочки. Дід Семен виніс вуліки з омшаника й поставив у пасіці. Почули бджілки тепло й почали вилазити з вуликів. Повилазили, бачуть — сонце світить,

на дворі так тепло та весело. Порозправляли бджілки свої крильця, знялись і полетіли. Прилетіли вони до яблуні й гудуть-просять:

— Яблунько-голубонько, дай нам меду! Зима така довга була, і ми так дуже виголодалися!

Яблуня відказала:

— Не можу я вам, бджілоньки, дати меду, бо ще не порозцвіталися мої квіти. Прилетіть через кілька день, тоді нагодую вас.

Полетіли бджілки до вишні:

— Вишенько-голубонько! Погодуй нас бідних голодних бджілок!

І вишня їм одказала:

— Не маю чим погодувати вас, бджілоньки, бо не розцвілися ще мої квіти. Прилетіть завтра, то залюбки нагодую вас.

Побачили бджілки пишну червону квітку — воронець зветься. Полетіли до неї. Та не мала та квітка пахощів, не мала й меду.

Сумні голодні бджілки повернули вже, щоб летіти додому, в свій вулик, аж бачуть — низько, аж при землі цвітуть сині квіточки-фіялки. Полетіли бджілки до них, а квіточки ті так гарно, гарно пахнуть. Посідали бджілки на запашні фіялки, напилися запашного соку й весело понесли у вулик перший мед.

---

111. ДІВЧИНА І ЦВІТИ.

Дівчинонька мила
В зільнику робила:
Грядочки копала,
Цвіти насаждала.

Як квітки зацвили,
Барвами укрились,
Дівчина їх рвала
Тай собі співала:

Ей мої ви цвіти,
Любі райські діти,
Виростаєте всюди,
Най тішаться люди!

А квітки раділи,
Запахом поїли
Дівчину миленько,
Квітчатись раденьку.

---

112. НА ФАРМІ.

Одарка і Юрко поїхали одного разу до своєї тітки на ферму. Тітка взяла Одарку і Юрка за руки і пішла до городу. Город був недалеко хати. Близьке хати росли цвіти, далі всяка городина, а за ними був сад з деревами овочевими.

Городець з цвітами поділений був на кілька грядок. На грядках пишались красні, червоні рожі, різнобарвні гвоздики, жовті купчаки.

Тітка сказала: “Цвіти украшують наші городи, ними украшуємо наші доми, або продаємо до міста де ними украшують теж свої доми мешканці міста.

Одарка і Юрко пішли далі до тієї частини городу, де росла всяка городина. На перших грядках стояли просто настоборчені біла часнику і цибулі. Далі видно було моркву і петрушку, знизу їх гички видно жовті і білі корінці. На двох грядках розсілася кругляста капуста, коло неї росли огірки, а подальше буряки. Було там по грядці гороху, фасолі і бобу. Під садом росла бульба, а за нею кукурудза, а далі гарбузи та дині.

Тітка показала дітям ті всі рослини і так сказала: “Вся ця городина дуже пожиточна, бо служить чоловікові як пожива або яко приправа до інших страв, щоб нам краще смакували”.

Тепер пішли всі до саду. Там стояли рядами яблунки, груші, сливи, вишні і черешні, а вздовж поля росли корчі агрусу, порічок і малин. Тітка вказувала дітям дерева і корчі і так промовила до них: “Ці овочеві дерева і корчі видають смачні овочі, що і додаються як пожива людям. Тепер ці овочі ще не дозріли і були би для вашого здоров'я шкідливі; але коли дозріють, їх можна буде їсти. Немало приносять вони користі, бо й самі їх споживаємо і продаємо іншим людям, котрі їх купують задля приємного смаку”.

---

113. МУХА І БДЖОЛА.

Весною муха-ледащиця
Майнула у садок
На ряст, на квіти подивиться,
Почуть зозулин голосок.
От, примостилась на красолі
Та й думає про те,
Що як то гарно жить на волі,
Коли усе цвіте.
Сидить, спісиво поглядає,
Що робиться в садку;
Вітрець тихесенько гойдає,
Мов панночку яку...
Побачила бджола близенько.
“Добрийдень! — каже їй, —
Оддиш хоч трохи, моя ненько,
Сідай оттут мерщій”.
— Та ніколи мені сидіти, —
Відповіда бджола, —
Вже час до пасіки летіти, —
Далеко від села.
— “Яка погана, — муха каже, —
На світі доленька твоя:
Раненько встане, пізно ляже...
Мені-б отак — змарніла-б я,
За тиждень-би головоньку схилила.
Мое життя, голубко мила, —
Талан, як слід:
Чи де бенкет, чи де обід,
Або весіллячко, родини,
Такої гарної години
Ніколи не втеряю я:
І їм, і ласую доволі, —
Не те, що клопоти у полі
І праця бідная твоя!”
На річ таку бджола сказала:
“Нехай воно і так;
Та тільки он що я чувала,

Що муху зневажає всяк,
Що, де ти не поткнешся
Або до страви доторкнешся, —
Тебе ганяють скрізь:
Не прохана не лізь”.
— “Стару новинку, — каже муха, —
Десь довелось тобі почуть!...
Запевне дурень дурня слуха...
Велике діло — проженуть!
Не можна в двері — я в квартиру,
Або пролізу в іншу дірку —
І зась усім!”
Нехай ця байка мухам буде,
Щоб не сказали часом люде,
Що надокучив їм.

---

114. ЦІННЕ ЗІЛЛЯЧКО.

Дві сусідські дівчини, Анна й Варварка, пішли одного разу зі своїми родичами на прогульку до великого парку, що був далеко за містом. Там вони бавились цілий день, а під вечір повертали до дому. Анна воркотіла і стогнала часто; Варварка жартувала й сміялася.

Анна сказала відтак: “Як ти можеш сміятись і жартувати? Чейже ти так само цілий день на ногах, як і я, і йдемо ми так само довго обі, а ти не старша і не міцніща за мене, що не чуєшся змучена”.

Варварка відповіла: “Правду кажеш, дорога товаришко, що ми однакову дорогу пройшли та що я не старша і не міцніща від тебе; але я убралася в таке зіллячко, що своєї втоми не чую”.

Мусить то бути цінне зіллячко”, відповіла скоренько Анна, “тай я хотіла би убратися в таке зіллячко, щоб не чути втоми. Скажи мені, як воно називається і де росте?”

Варварка відповіла: “Цим цінним зіллячком є

терпеливість і витревалість. Вони улекшують всякому чоловікові всякий труд. Терпеливістю і витревалістю поконують люде найтяжчі перешкоди.

---

115. БІДНА МАТИ.

Вона від рана на ногах,
Йй день цілий — одна утома;
У неї руки в мозолях
Від праці в фабриці і в дома.

Вона помиє і зварить,
Попере білля, вугля носить;
Із дня на день у неї все —
Навіть в неділю праці досить.

Яка ж ізтомлена вона,
Який тягар йй на плечах!
Руки потріскані — у ранах,
Смуток і сльози на очах...

Вона дитину приголубить
І буде ревно доглядати;
Знесе все горе — як те море —
Ця терпелива, бідна мати.

---

116. ПАПУГА.

Один швець мав у клітці гарну папугу, котра вміла наслідувати вимову кількох слів. Коли лише швець закликав: “Папуго, де ти?” то вона верещала зараз: “Я тут!”

Малий Степанко тішився дуже тим птахом і відвідував часто шевця. Раз прийшовши, не застав він шевця в робітні. Хлопець піймав птаха з кліткою завенув папером і хотів уже вийти.

Саме в тій хвилі появився ненадійно швець у дверях. Коли побачив Степанка, загадав зробити йо-

му втіху і не ввійшовши до робітні закликав, як звичайно: “Папуго, де ти?” А папуга заверещала зі всієї сили: “Я тут!”

Злий поступок хлопця скоро виявився.

---

117. МОТИЛІ.

Гарні то звірята мотилі. На своїх легеньких крильцях уносяться в воздух літають з цвіта на цвіт і висисають медок. От білюх-капустяник, що його бачите на образку, також належить до мотилів.

Та мотиль цей не родиться таким доразу. Самочка складає гей мак дрібонькі яечка на спідній стороні лiстя капустяного. З тих яечок вилягаються сіраво зелені гусениці. Вони об'їдають лiстя капусти так, що лише реберця з них остаються. Коли гусениці підростуть, перемінюються в кукли. Ті кукли прикріплені ниточками до дерев і плотів. Вони не приймають корму і не змінюють місця. З них виколуються крилаті мотилі.

Є ще много інших мотилів.

Многі дуже шкідливі тим, що яко гусениці об'їдають лiстя рoстин варивних, садовини і дерев лісних. Таким чином роблять гусениці дуже великі шкоди в городах, садах і лісах.

---

118. ПОЛЯ І ЛУКИ.

Далеко за містом є фарми. Там окрім огородів з яриною ще є широкі обшари урожайної і управленої землі — то поля. Фармері управляють ті поля, орють плугами, тракторами, засівають насінням і скородять боронами.

Засіяне насіння прозябає, росте і вкриває на весні землю красною зеленою шатою, молодим збіжжям. Відтак підростає збіжжя що раз вище, стебла продовжуються, а на їх верху твориться колос. Під впливом теплого весняного воздуха розвиваються здовж і наоколо колоса цвіти, а з цвітів витворюються зернятка, обвиті тонкою половиою.

Коли зерна дозрівають, то стебла і колоси біліють або жовкнуть і настає час жнив. Тоді фармері запрягають коні, або трактора до косарки і їдуть в поле. Косарка, машина до кошення збіжжя, косить і вяже збіжжя в снопи. Снопи складають у полукіпки, щоби добре висохли. Коли снопи висхнуть, то тоді починають молотити. Заїзджають із машиною до молочення або молотілкою, вставляють її на догіднім місці, звозять снопи і вкидають їх в молотілку. Вона відділює зерно від соломи і полови. За короткий час можна змолотити багато збіжжя.

По жнивах лишається на полях стерня. Небаром переорюють її, щоби поле приготувити до нового засіву.

Збіжжя є великим даром природи: воно дає чоловікові добрий і здоровий корм. Тому люде дбають о добру управу поля під збіжжя.

Між всіми родами збіжжя є найпожиточніщі жито і пшениця. Насіння їх засівають або під зиму або на весну; проте маємо жито озиме і яре, і пшеницю озиму і яру.

Інші роди збіжжя, що їх засівають весною, є: ячмінь, овес, гречка і кукуруза.

Крім збіжжя засівають люде на полях: горох, біб, сочевицю, лен і коноплі, а садять бульбу, буряки та капусту.

Кормом для худоби служить паша. Такою пашою є трава, що росте на луках або сіножатах. Траву на луках, коли вже доспіє, косять. По кількох днях вона висихає а тоді громадять її і складають в копиці. Трава осушена зветься сіном.

119. НА ПОЛІ.

Кругом, кругом широке поле,   За лісом сонце червоніє,
Низенько клоняться жита,   А небо синє, як блават,
Нігде нікого доокола,   Вітрець по збіжжю легко віє
Спокій могильний, самота.   І десь сверщки вже гомонять.

Ось пташок в гору підлітає,
Ранесенько збудивсь зі сну,
І пісню свою починає
Веселу, гарну, голосну.

---

120. БАГАЦТВО.

Молодець убогий зійшовся раз з давнім своїм учителем і почав нарікати гірко, що йому зле поводитись, наколи один і другий з його давніх товаришів добре маються: вони багаті, а він недостаток терпіти мусить.

“Чи ти справді так бідний?” говорив учитель; “ти зовсім здорово виглядаєш! Рука твоя, бачу, сильна і спосібна до роботи; чи дав би ти собі її відтяти хоч би за тисячу долярів?”

“Ніколи!” крикнув молодець, “як могло би мені це й на гадку прийти?”

“А очі твої”, мовив дальше учитель, “що так свіжо на красний світ цей позирають, за кілько дав би ти грошей?”

— “За жадні скарби”, відповів молодець.

“А слух твій, котрим і спів птахів і голос родичів та приятелів чуєш, чи заміняв би ти за всі скарби багача якого?”

— “І то ні!” відповів живо молодець.

“Тому ж”, сказав учитель дальше, “не нарікай, а працюй і борись; ти маєш розум, над усі гроші цінний. Ужй його так, щоб ти і всі люде були щасливі і багаті”.

---

121. НАУКА — НАЙБІЛЬШИЙ МАЄТОК.

“Нащо мені придасться наука!” — говорив малий Кость, коли його бабуся заохочувала до пильності. “Мій же батько є купцем, має склеп і гроші, — буду мати з чого жити і без науки!”

“Правда”, відповіла бабуся, “батько твій — має склеп і гроші, але гроші — то річ непевна; можна їх легко втратити, а наука лишиться на завсігди. Слухай, Костю, нераз то вже бувало, що нерозважні люде, котрі замолоду не привикали до праці і нічого не навчилися, в пізніших літах свого життя не мали кусника хліба і мусіли з голоду і нужди вмирати”.

Нерозумний хлопець не зважав на перестороги бабусі. По кількох літах батько Костя збанкрутував, стратив усі гроші, а з гризоти заслаб і небаром умер. Щож мав робити тепер Кость, коли не навчився нічого, а лише спускався на батькові гроші? Ціле життя недбалий Кость терпів за своє недбальство. Бо і грошей не було і знання ніякого не мав щоб міг собі легко порадити.

122. ВЧИТЬСЯ!

Тигр, що людям давсь піймати,
Рве, гризе залізні грати,
Перегриз-би, в степ утік,
Став-би вільним — кров'ю стік...
Скелі, гори в'яжуть море,
Море-ж звуть ясні простори...
Роки линули, віки —
З гір посипались піски...

.....
Вчись у тигра рвати грати,
В моря гори розмивати!...
.....

123. ЛІС.

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься з свого затишку. Ліс ще дрімає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці'комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полилось високо, — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами.

Полохливий заяць, притаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очі й немов порина весь у море лісових згуків... Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки — простяглося до лісу, обняло його, засипало самоцвітами й золотими смугами впало на синю від роси траву на галяві.

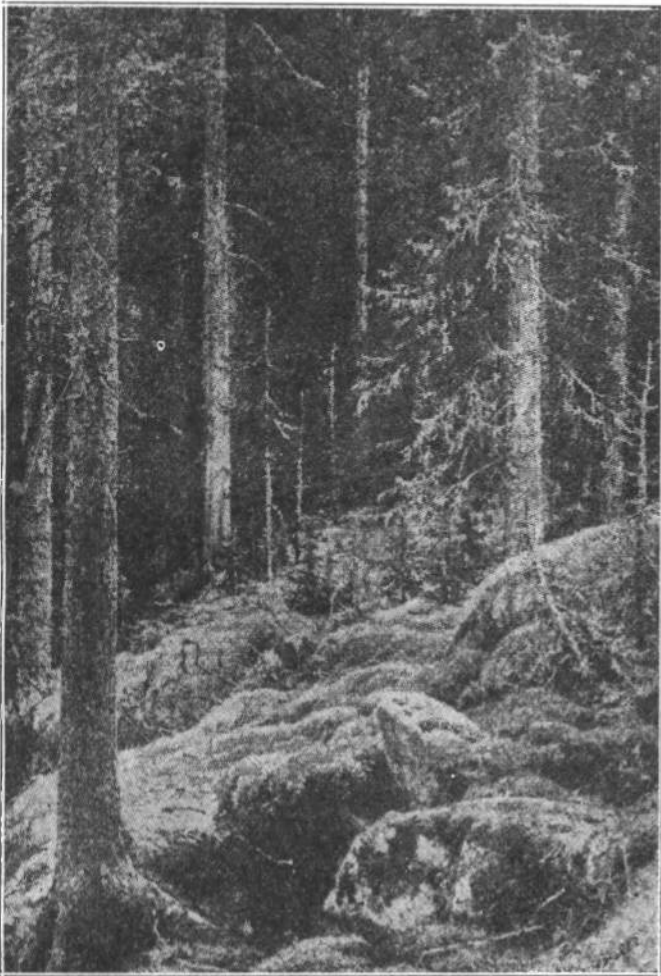
---

124. ХОР ЛІСОВИХ ДЗВІНОЧКІВ.

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День!
Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тінь,
Сни розкішні,
Все гаї затишні:
Тінь!
Тінь.

Линьте, хмари,
Ой, прильньте, хмари, —
Ясний день.
Окропіте,
Нас благословіте:
День!
День!
Хай по полю,
Золотому полю
Ляже тінь.
Хай схитнеться —
Жито усміхнеться:
Тінь!
Тінь.

Ліс зимою.

125. ЯК РОСТЕ ДЕРЕВО.

Дерево так само, як і всяке инше живе створіння, родиться, живе й умірає. Родиться дерево з насіннячка; упаде насіннячко у вохку землю, пустить у землю корінчик, а вгору паросток, ото й є вже деревце. Багато літ росте воно, поки виросте високим, гіллястим.

Дерево живиться тим соком, що висисає своїм корінням із землі. Та не тільки із землі дістає дерево собі поживу: тягне воно їжу і з повітря. Цю роботу вже робить для дерева його листя.

Листя дістають з повітря те, що дереву потрібне й чого немає в соку з коріння.

Спіднім шаром кори тече їжа, розпушена у воді, витягнена корінням угору, до листя. В листях вона переробляється й стає пожиточним соком. А вже з листя сік розходитьсь скрізь по дереву. Сік отой живить і стовбур, і віти, й цвіт, і овоч на дереві. Квіти цвітуть, сохнуть і лишують після себе овоч з насінням. Насіння падає на землю, і з нього виростають нові дерева. Так усе дерево працює весну, літо й осінь. Прийде зима, листя осиплеться, все дерево замре, поки весняне тепло не зогріє землю, поки коріннячко не почне знову ссати воду й їжу із землі. Тоді набучають на деревах бруньки, з'являться зелені листочки й знов почнуть свою роботу. У хвойних дерев, замість листя, — голки. Ці голки роблять для дерева ту саму роботу, що й листя.

---

126. ПРОГУЛЬКА.

Було то в маю. Зі школи виходили діти довгим рядом. Лиця їх були веселі. Всі радувалися, бо йшли з учителем на прогульку до поблизького ліса. Йшли вони пільною дорогою, весело розмовляли і співали. От вже і під лісом.

Тут поміж деревами стало дітям ще веселіще. Поміж високими деревами був у лісі приємний холод. Діти любувалися красними деревами, корчами і співом птичок. Все їх тішило і занимало. Про все розпитувалися учителя. Місцями мусіли передиратися через корчі, що росли між деревами.

В тім зашелестіло щось листям. Два зайчики вибігли зпоміж корчів і задержалися хвильку. „Які то

милі звірята!” крикнули діти та плеснули з радості в долоні. Зайчики сполошилися та втекли.

Весела громада дітей пустилася у дальшу дорогу. Небаром вийшли на простору полянку. Тут посідали на траві, з'їли що мали, а відтак стали бавитися. Учитель тішився дуже, що його школярі і в часі цієї забави були чемні.

Коли школярі набавилися, доволі, пішли вузькою дорогою на край ліса, а відтак весело співаючи, пернули дсмів.

---

127. ОЙ ДІТИ, ДІТИ!

Ой діти, діти,
Зникають цвіти;
Літа минають
І не вертають!

До сніпка снопок,
Стане півкопок;
До хвильки хвилька,
Буде днів кілька!

В кожній хвилиці
В кожній годинці,
Як пчоли в літі,
Трудіться діти!

---

128. ЯЩІРКА.

На цьому образці бачимо ящірку. Ящірка бігає поміж трави по землі. Її подовгасте тіло покрите лусочками зеленяво-сірої барви і закінчене довгим хвостиком. Вона бігає звинно на чотирох ногах і зветься ящірка-звинка.

Ящірка-звинка придержується сухих місць і проживає в щілинках і дірах землі. Можна її бачити і в купках між камінням. Радо вигривається до сонця і спочиває тоді. Кормиться головно мушками, хрущиками і черваками, тому вона людям пожиточна.

Ящірка-звинка не кусає і не їдовита. Невинне це звірятко не робить ніякої шкоди. Лише нерозумні діти бояться цієї позиточної ящірки і її вбивають.

Ящірки ховаються на зиму в свої нори і там засипляють аж до весни. Весняне тепло пробуджує їх до нового рухливого життя.

---

129. П І С Н Я.

Стоїть гора високая,	Край бережка у затишку
А під горою гай,	Прив'язано човни;
Зелений гай густесенький,	Там три вербі схилилися, —
Неначе справді рай.	Мов журяться вони,
Під гаєм в'ється річенька,	Що пройде liebe літечко,
Як шкло вода блищить,	Настануть холода,
Долиною зеленою	Осиплеться з їх листячко
Кудись вона біжить.	І понесе вода.

---

130. ЧОГО ТРЕБА ДО БУДОВИ ДОМУ.

До будови дому треба дерева, каміння, заліза, цегли, піску, вапна, цементу. Дерев'яні доми буде тесля а муровані мулярі та залізообробники.

Дерева доставляють нам ліси, а то стовпів, брусьвів, дощок і гонт.

Камінь потрібний на фундаменти знаходиться в землі; звідтам видобувають його, а каменяр обтісує як треба.

Залізо роблять з залізної руди, що її викопують з землі, перетоплюють а відтак роблять з цього потрібні речі.

Цеглу виробляють в цегольнях з глини, яку знаходять в землі. Відтак сушать, випалюють в огні, в приладжених до того печах, через що вона стає тверда і червона.

Пісок знаходиться також в землі, де його часто подибуємо в білих грубих покладах.

Вапно маємо з каменя, що знаходиться в землі і зветься вапняк. В такому стані, як його з землі видобуваємо, цей камінь до ужитку ще не придатний, треба його вперед випалити в приладжених до того печах. З так випаленого вапняка маємо негашене вапно. Полите водою зачинає те вапно клеко-тити і кипіти і так розгрівається, що може попарити. Коли вже перестане кипіти, стається ємке і причепне і дається в воді доволі розпустити. Розпушене водою служить до білення стін, а змішане з піском служить мулярам до злуки каміння і цегли. Та мішанина вапна з піском, як висохне і ствердне, спаює цегли і каміння так кріпко, що не дадуться відлущити.

Цемент виробляють з відповідного каменя і підходячої до цього глини, які добувають в землі. Глину перепалюють і мішають з каменем.

---

131. ПРАЦЯ.

Праця невпинна, щира, уперта,
Праця — найкращий скарб на землі;
Все, що створили люде на світі,
Все це здобуток рук-мозолів.

Авто прекрасне, аероплани,
Майни, фабрики й гарні доми, —
Все це повстало в наслідок праці,
Все це творили праці сини.

Всі ми любімо чесную працю,
Нас вона вирве з горя-біди;
Працею ціль ми осягнем велику,
Праця оставить гарні сліди.

Праця плодюча — сила могутня,
Праця живить — одягає людей,
Щиро ж любімо працю, бо в праці
Волю здобудемо — світ наш новий!

---

132. ВОДА.

Як без поживи, так і без води не могли би люде жити. Вода потрібна також для всіх звірят, а збіжжя, дерева і інші рослини не могли би без неї рости.

Найчистіша вода випливає з джерел і знаходиться в криницях. Там є вона зимна і свіжа. Джерельна і кринична вода є безбарвна, прозора і не має ні смаку ні запаху. Однакож понад джерельну і криничну воду нема для чоловіка лучшого і приємнішого напою. Наколи довше стоїть, стається літна і до пиття непридатна.

Вода служить чоловікові також до приладжування і варення страв, до прання білля і до миття. До прання і миття є відповідніша м'яка вода дощова, або вода, що знаходиться в ріках, ставах та озерах. В такій воді купаємося в літі, щоби скріпити своє здоров'я.

Вода огрівається під впливом тепла, а добре огріта кипить і замінюється в пару. Зимою замерзає і замінюється в лід.

Лід є лекший від води і тому плаває по воді. Покриваючи зимою поверхню рік, ставів та озер грубою верствою, справляє лід, що під ним вода не замерзає і що в ній можуть жити в зимі всякі животи.

133. КРАПЛИНА ДОЩУ.

Дощу краплина впала
На травку в ранній час
І промінням засяла
Під сонцем, як алмаз.

Дощу краплина влала
В пустині на пісок
І щезла вмить, пропала,
Немов імлі димок.

134. ДОЩ, РОСА, НАМОРОЗЬ, СНІГ, ГРАД.

Підійметься вода парою вгору й збереться в хмари. Охолодившись там вгорі, хмари падають до нас на землю дощем.

Прийде ніч стане холодно й земля почне холодути. Над землею є пара така, що не встигла ще вгору піднятися. От та пара від холоду стає водяними краплями й сідає на траві та деревах. Це буває звичайно перед ранком, як земля найбільше вихолоне. Ці краплі зветься р о с о ю. Як сонце пригріє, роса знову візьметься парою й полетить високо вгору до хмар.

В-осени ночі бувають дуже холодні. Тоді роса, як сяде на землю, то від холоду аж замерзає. Як устанеш уранці, то земля вся біла: блищить як срібна. А це тому, що по ній скрізь замерзла роса. Така замерзла роса зветься намороззю, або ще инеєм. Як сонце пригріє, наморозь розстане, візьметься парою й полетить угору.

Вгорі не однаково холодно. Буває так, що вище тепліш, а нижче холодніше. Як іде в літку дощ та попаде на холодніше місце, то краплини дощові замерзають і падають крижинками. Це зветься г р а д. Град буває часом дуже великий, — бувають крижинки завбільшки з добре яйце. Як такий град сиплеться, то й великих звірів часто побиває, а скільки вже тієї рослини збавить.

Зімою вгорі дуже холодно, і як що відразу холод обхопить хмару, то вона зараз і замерзає. Хмара була легенька, з легенької пари, то й замерзши зостається легенькою. Отсе й буде с н і г. Він падає до нас часом маленькими, а часом великими сніжинками.

А де-ж беруться хмари в-зімку? Їх наносить вітер з теплих країв, — з тих де не має зими.

135. ДВІ ХМАРОНЬКИ.

Раз високо над горами, Уранці по весні, Дві хмароньки плили кудись Легенькі і ясні.	Хотілось їм зостатися, Удвох прожити вік, А вітер злий сміявся вже Десь збоку біля них.
Удосвіта дві хмароньки Зустрілися вгорі І мовчки зупинилися, Як тії дві зорі.	І стали тихо плакати Дві хмароньки ясні, І сльози їхні падали, Сріблясті і рясні.
Дві хмароньки зустрілися Удосвіта колись, Зустрілися, спинилися, За рученьки взялись.	А трави в свої рученьки Ловили радо їх І грались, ніби в кремняхів, Сльозами хмарок тих.

136. СВІТЛО.

— А-ну, хлопці, хто швидче відгадає загадку?
— спитав один хлопець.

— Ну, ну, кажи яка? — загомоніли трохи чи не всі.

Ось яка: що на світі найшвидше бігає?

— Кінь, — одказав один хлопець.

— Олень, — сказав другий.

— Ні, хлопці, не те; я вам скажу, що швидче бігає, — забалакав школяр: найшвидше за все бігає світло.

— Яке світло? — запитали його.

— А те світло, що від сонця, од зір од каганця,

— Як же воно швидко бігає?

— А так, що швидче, як твоє слово. Ти в оцьому кутку сказав слово, а в другому вже й чути, а світло, ще швидче добігає.

— А скільки ніг у твого світла: дві чи чотирі?
— спитав хтось усміхаючись.

— Без ніг моє світло бігає, та краще ніж на чотирьох.

— Овва.

— Ні, так. Найпрудчіший кінь в одну хвилину і верстви не перебіжить, а світло в одну хвилину більше мільйона верстов перебіжить.

— Ой-ой-ой!

— Та цей школяр нас морочить, хлопці!

— Ні, не морочу, а правду вам кажу.

— Як це ти знаєш? Як це ти доведеш? — запитали його.

— А ось як: ви, мабуть, бачили, як стріляють з гармат або з рушниць. Коли хто випалить з рушниці, ти в ту-ж мить побачиш світло, хоч як далеко стоятимеш, аби тільки можна було бачити, а гук почуєш опісля. От із цього-ж то й видно, що світло біжить скорше, ніж гук.

---

137. ДЖЕРЕЛО, СТРУЯ, ПОТІК, РІКА.

Дощева вода всякає в землю. Те саме діється з водою зі стопленого снігу. Мов добрі братчики і сестрички держаться каплі і ховаються в землю. Там збирається вода в норах або спливає до нижчих місць, а коли знов дістанеться на поверхню землі, то повстає джерело.

Джерельна вода тече даліше долинами і творить струю. В дорозі надibuє вона другі струї і творить разом з ними потік. Вода в потоці не є так чиста як джерельна, бо перемішана з намулом і піском.

Потік стрічається в дорозі з другими потоками і лучиться з ними в ріку. Ріка ширша і глибша ніж струя і потік. В ріці живють риби, раки і інші животины.

Коли звернемося лицем в ту сторону, куди вода в ріці пливе, то маємо по правій руці правий а по лівій руці лівий беріг ріки. Щоби з одного берега на другий бік дістатися або переїхати будують люде на ріках мости. Заглиблення на поверхні землі,

що ним вода в ріці пливе, називається к о р и т о м ріки. Буває нераз, що в кориті ріки так много води назбирається, що в нім поміститися не може і що вода виступає з берегів, затоплює околиці, пориває зі собою з пасовиск худобу, людей, збіжжя, зриває мости і перериває дороги. Тоді кажемо, що на-стала п о в і н ь.

Така повінь буває часто на початку весни, коли сніги топляться, або в літі по великих зливах, коли вода з ріжних сторін спливає до ріки великими струями.

Менші ріки лучаться часто з більшими і з тими допливають до м о р я. Заки там дійдуть, плывуть від своїх джерел викрутами часом дуже много миль. Море є то великий і в деяких місцях дуже глибокий збірник води, що до него дуже много рік впливає.

138. ПОТІК.

Потік століття зносив гніт,
Терпів ярмо й сваволю...
І гнівно враз розбив граніт,
І — гей, на бій, за волю!

Летить, кричить, шумить орел,
Розбитих хвиль не лічить:
Їх безліч вилетить з джерел,
Коли він їх покличе.

Народ століття зносив гніт,
Терпів ярмо й сваволю...
І гнівно враз розбив граніт,
І — гей, на бій, за волю!

Летить, кричить, шумить орел,
Розбитих хвиль не лічить:
Їх безліч вилетить з джерел,
Коли він їх покличе.

139. СТРУМОК.

Нема й краще як струмочок! Він як хлопчисько — меткий, веселий, пустотливий. Ось він прокрадається дном долини: тут наразиться на камінь, надметься, кинеться вбік; там наскочить на земляну брилу, знов верне на-бік. Біжать перші поточки, прокладають дорогу іншим; а цим уже легше, а третім ще легше... Потік струмень, тече роки, десятки років, сотні. Промив собі на землі захистне лігво. Все легке, всяке сміття, перегній від рослин, чорноземлю — все змила водичка. Змила вона й глину, змила дрібний і буйний пісок, і застелила струмочок своє ліжечко самоцвітами та жорствою і живе в чепурненьких покоях з кам'яним постромом.

Зустрівся струмочок з другим таким самим бурчаком, зійшлись до купи, заприятелювали і потекли однією стежечкою. Став струмок вже ширший та й більший. А там зустрівсь третій, четвертій струмок, ще та й ще — злилися вони разом і потекла річка — широка, весела, спокійна.

140. РІЧКА.

Біжить дощова водиця по пологих місцях в озера, в болота. Відтіль біжить вона струмками, дзюрчить і плигає по каміннях. Струмки збіраються до купи роблять річку.

А річка біжить далі, тече крізь ліси, тече між горами, гадюкою в'ється по площинах, і тече так, поки не стріне більшу річку або море. Тільки деякі річки мають стільки верстов завширшки, що другого берега ледви сягаєш оком. Проте-ж у повінь і не пізнаєш малої річки. Мов те море, розлилась вона і затопила поля і луки. Усюди вода й вода... Тільки

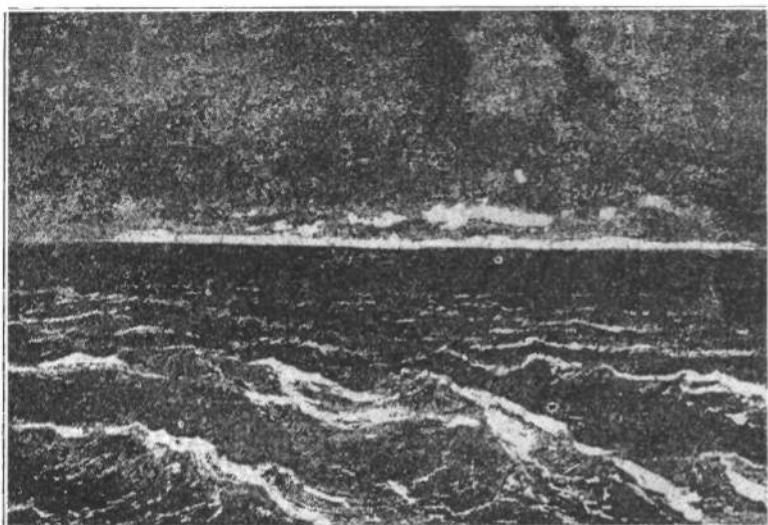
де-не-де стирчить гілка верболозу та зелений плавок.

Як спаде вода, — зазеленіє усюди травиця, заблищить вона тими краплями, що залишила їй річка про запас.

141. МОРЕ.

Море глибоке, широке. Хто їде кораблем через море, то кінця-краю йому не бачить: з моря сходить сонце й у море заходить.

Як вітру немає, море тоді рівне; але зовсім спокійне море ніколи не стоїть, — завжди на морі єсть хвиля. Коли-ж повіє вітер, знімаються на морі великі хвилі одна другу доганяє, одна на другу набігає, і з них плеще білий шум. Тоді кораблі кидає хвилями, як тріски.

Вода в морі солона, і пити її не можна, — ні лю-

дині, ні скотині. Про це єсть така приповідка. Погнав чоловік до моря коня напувати. Не п'є кінь тієї води, а чоловік усе приверта його до неї, а далі й каже: „Чом-же це він не п'є? Здається, вже й пора-б! Келиш, сам нап'юсь!” Ухопив раз — солона, хлеснув удруге — мов і солона й гірка. „Е, — каже чоловік — тим-же її й багато в морі, що її ніхто не п'є!”

Це так оповідають жартуючи: кожен розуміє, через що води в морі багато: всі ріки течуть у море і вертають йому ту воду, що сонце забере з моря па-рою.

---

142. НАД ВОДОЮ.

Тихо над водою.
Сплять очерети.
Подихом спокою
Віє від води.

І вода синіє,
Смугами блищить,
В темряві леліє,
Стала, не біжить.

І ліси густії
Стихли, не шумлять;
Зорі золотії
У воді блищать.

---

143. ЛІТО.

На 21. червня кінчиться весна і починається літо. Тоді маємо найдовші дні і найкоротші ночі. Спека змагається, бо сонце світить довго і пригріває сильно; ми тоді радо пересиджуємо в тіни.

Цвіт рослин переминюється тепер в овочі, з котрих много в тій порі року дозріває. І так дозрівають в садах агрест, порічки, малини, також ранні яблука і грушки; в лісах достигають суниці і черниці, а по полях жовтіє збіжжя.

Як много поживи приносить літо! Мотиль та бджола находять свою цвітку, худоба свою пашу, а чоловік свій хліб. Хто весною орав, сів і садив, той літом косить і жне, та збирає плоди своєї праці.

Літо, то час жнив. Коли збіжжя вже дозріє, фармері косять його, звязують в снопи і складають в полукіпки. Опісля звозять до машин і молотять.

В літі мають школярі і школярки шкільні вакації, і як мають кого з рідних на фармах або по малих оселях, то їдуть туди на свіжий воздух, або остають в місті і їдуть зі своїми родичами в парк.

144. ЛІТО В МІСТІ.

Літо! Ах, літо
У великому місті —
То чисте пекло! Це не те,
Що десь у полі. Там цвіте
Усе... І розвивається,
І людську душу веселить,
І сонце гріє — не палить...
А тут... Ах, тут!
Тут люде йдуть
І кожний змучений такий,
Як би з хреста ішов...
І ллється зимний піт — як лід!
Той піт — не піт, а кров!
І місто — чиста піч:
Задуха в день і в ніч —
І в ніч і в день;
Немов горючий пень —
Жарить, жарить!...
Так, так! Так, так!
У місті в літі тяжко жить!

145. ПРИТОМНИЙ ХЛОПЕЦЬ.

Данилко був думаючим хлопцем; в звичайних пригодах умів він собі радити і часто охоронявся від неодної більшої біди.

Одного вечера Данилко писав домову задачу. Мати пішла до склепу, а батько ще не вернув з роботи. В кімнаті лишився Данилко зі своєю молодшою сестричкою, Зонею.

Данилко сидів при столі і писав, а Зоня бавилася паперами, що були на столі. Нараз вона взяла куснук паперу і приложила його до газової лампи, що була над столом. Папір загорівся а вона настрашилась і кинула його між папери на стіл. Сейчас папери занялись і полум'я горючого паперу піднялося в гору.

Перелякана дівчина скрикнула проразливо і хотіла втікати; але притомний хлопець скочив скоро від стола, вхопив килим з ліжка, кинув його на огонь і згасив його. Надбігла налякана мати і застала в хаті багато диму. Та крім паперів на столі не згоріло більше нічого.

Небаром повернув і батько з роботи. Довідався він, яка пригода сталася, і зажурився дуже, бо від огню могла згоріти ціла хата, а в ній і діти. Обое родичі зганили нерозважне поведення Зоні, а похвалили притомність духа і порадність Данилка.

146. ЧОТИРИ СТОРОНИ СВІТА.

“Вставай, Максимку, підеш зі мною придивитися сходові сонця!” так закликав батько одного дня раненько восьмилітнього сінка.

Вони мешкали на скраї міста, тож невдовзі опинились за містом. Вийшли на поблиський горбок і батько сказав:

„Поглянь довкола себе! Чи бачиш, як там далеко небо стикається з землею?”

„Бачу, любий тату,” відповів малий Максим. Я хотів би бути тепер в тій місці, там певно досягнув би я неба рукою.”

„Ой ні, люба дитино! То нам лише здається, що небо стикається з землею. Коли би ти там під'їхав, побачив би, що небо там до землі не припирає. Цілий той круг землі, що до нього небо здається притикає зветься виднокругом. Кожне місце, з когрого лише дивимося, має свій виднокруг”.

„Тату! а чому небо в оцім місці мовби червоним плащем обведене?” спитав Максим.

При сході і заході сонця — відповів батько — видаються хмари дуже часто як полумінь червоні. Ми кажемо тоді, що на небі заря або луна.”

Небаром висунулося сонце зпід виднокруга, як би дуже ясний кружок.

„Максимку! покажи мені де зійшло сонце?”

„В отій стороні, тату.”

„Сторона де сонце сходить, зветься сходом. Коли сонце зійде,” говорив дальше батько, „воно взноситься на небі щораз вище. Та сторона, де сонце є в полудне, називається полуднем. Потім сонце знижується чимраз більше аж вечером ховається в противній стороні неба. Сторона, де сонце заходить, називається заходом. Звернися тепер, Максимку, так, щоби сонце було по твоїй правій руці, а будеш мати по лівій захід, перед собою північ, а за собою полудне. — Схід, захід, північ і полудне називаємо сторонами світа.”

147. ЛІТНИЙ РАНОК.

Тепле сонце встало пишно,
Одягається розкішно
В яр і золоту долину, —
Встань і ти моя дитино!

Ранку тратити не треба;
Дочувайся: ось до тебе
Пісня пташки ніжно лється,
То привіт тобі несеться.

Подивися на рослину:	Вітерець на тебе дише
Кожну квітку і травину	І волосячком колише;
Крие срібненька сльозинка —	На ушко тобі шепоче,
Діамантова росинка.	Щоб вставала ти охоче.

148. ВІТЕР.

Круглий камінь котиться схилом гори сам собою, бо важкий. І вода тече з високого місця в низьке сама собою. А чому повітря рухається в ту чи иншу сторону?

Відчиніть зімою кватирку — холодна течія рине в кімнати, і ви почувете, що в ноги вам холодно. Чому холодне повітря увійшло в кімнату? І чого воно стелється унизу? Виходить, що воно важче теплого хатнього повітря? Відчиніть зімою двері — виїде те саме: насамперед холодне повітря по підлозі рине в кімнату і остудить вам ноги. А що-ж робиться з гарячим повітрям? Про це легко дізнатись, коли підержати руку над засвіченою лямпою: ви почувете, як тепле повітря підіймається вгору. Киньте тоненький цигарковий папір над лямпою — і він полетить угору разом з гарячим повітрям. А куди летить дим? гаряча пара? Чому?

Повітря від нагрівання, як і всяка річ, роздається, розширюється, робиться не так стисле і через те легше; отже як воно легше, то й піднімається вгору. Навпаки, холодне повітря, як стисле, то й важче, а тому спускається униз. Через те там, де відбуваються зміни в теплі й холоді, повітря не стоїть на місці. Наприклад, у хаті, де натоплено піч, повітря неодмінно рухається: коло печі холодне повітря, нагріваючись, піднімається вгору до стелі; його місце займає сусіднє, холодне повітря, що йде од вікон; на місце цього спускається од стелі й остуджується

коло вікон тепле повітря, за ним лине по стелі нова течія повітря і так далі без кінця.

Такий самий рух повітря відбувається і на всій землі. Соняшним промінням нагрівається земля, од землі нагрівається повітря і, як легше, піднімається вгору. На його місце повинна звідкілясь прийти течія холодного повітря, яке, нагріваючись, також піднімається вгору; одно слово — де тепло, там і рух.

Нагрівається земля в різних місцях неоднаково; в теплих краях вона розпікається дуже, а в холодних лежить сніг і ніколи не тане. І повітря на земній поверхні нагрівається неоднаково. Від цього бувають великі вітри. Розпечене повітря прудко піднімається вгору, а його місце поспішає захопити холодне, яке і рине низом з холодних країв у теплі; а те нагріте повітря, що піднялося в гору, лине горою в холодні краї для заміни того холодного, що зникло звідтіля. От чому ми часто постерігаємо, що внизу вітер дме в один бік, а хмари йдуть у другий. Що більша різниця в теплі, то сильніший буває рух повітря. Коли повітря починає хутко підніматися або спускатися, здійснюється буря, гураган. Іноді дві течії повітря мчаться одна одній назустріч, стикаються, борються і з'являються страшенні вихрі.

149. УРАГАН.

В хмарі, в мареві, в диму
Чорну бучу підніму,
Грюкну в полі!...
В чистім полі,
На роздоллі
Понесусь над сонним краєм,
Степом, гаєм,
Без розбору,
Піднімуся вгору, вгору

Буревієм, буреломом,
З блиском, з громом,
Все скрочу,
Илом.
Пилом
Оточу!...

Дужче, дужче забурую,
Завихрую,
Загремлю,
І над миром
Диким виром
Прошумлю.

Тихі води розхвилюю,
Буйні хвилі рознесу,
Димом небо розмалюю
І змарную,
Розруйную

Уміраючу красу...
Смілим іспитом смертельним,
Димом-полум'ям пекельним
Подихну!...
Вгору, вгору,
Без розбору —

Серед степу, серед бору,
В полі, в морі,
На просторі,
Всі устої, всі підпори
Зворухну!...

150. СВІТ.

Жиємо на землі. Тут маємо міста і села; вони отримані дорогами й залізницями. За містами й селами тягнуться рівнини і долини, горби і гори. На рівнинах і горбах маємо поля, на долинах луги, а на горах гаї і ліси. Долинами в'ються потоки і ріки, декуди є і стави. Кілько то життя на нашій землі!

В містах і селах живуть люде і домові звірята. У водах увиваються риби й раки, між корчами бреньять комахи, а на галузях дерев виспівують всякі птиці. В лісах проживають дикі звірі, малі і великі.

Землю копають і орють; її обсаджують і обсівають ріжним насінням. Земля родить збіжжя, ярину і пашу, корчі, дерева і цвіти, овочі і гриби. Земля прокормлює люде та звірята. Земля то мати наша.

Понад землю вносився небо. Воно оточує

землю довкола. Небо буває захмарене або погідне. На небі бачимо в день сонце, а вечером і в ночі місяць і звізди. Сонце виглядає мов дуже ясний кружок; воно освічує й огріває землю. Місяць не завжди однаковий: раз він тонкий і кривий, відтак грубий як півкружок, а на останку круглолиций. Часами місяця не видно зовсім. Ранком бачимо на сході неба ранішню, а вечером на заході вечірню зорю.

Землю і небо зі всіми зірками, з сонцем і місяцем, називаємо світом.

151. ЯК ЛЮДЕ ДОСЛІДЖУЮТЬ НЕБЕСНЕ СКЛЕПЛІННЯ.

Росповідують, що років з триста тому, діти єдного голяндця, шліхувальщика шкла, грались шклом, вишліхуваним для окулярів і випадково розіклали шкляночки так, що коли подивилися крізь них, то побачили, що сусідня дзвіниця здається ближчю і більшю. Про це вони розказали батькові; він зацікавився і переконався, що діти кажуть правду. Він почав досліджувати це явище і дійшов до того, що зробив прозору трубу.

Коли ця труба попалася славнозвісному ученому Галілеєєві, то він в туж мить почав дивитись крізь неї на небо. Це було в 1609 році. Цей рік треба пам'ятати тому, що людина вперше справила своє озбрєне око в небесне просторище і побачила там те, чого раніш ніхто не міг побачити.

З того часу прозору трубу все більш і більш удосконалювано, і тепер робиться вже такі телескопи-велетні (себ-то величезні прозорні труби), про які ще не так давно вчені й не мріяли. Отже хоч ці великі труби й дуже гарні, але всі вони мають ту хибу, що виразно показують тільки тоді, як повітря

зовсім чисте. Навіть невеличкі тумани заважають спостереженням. Через те тепер споруджують обсерваторії, себ-то місця для спостережень над небесним склепінням, будують їх здебільшого там, де повітря дуже чисте, а саме — на шпилях гір.

Тепер в різних державах є вже кілька таких обсерваторій. Учені астрономи тільки те й роблять, що слідкують за тим, що діється в небесних просторах, і все більш і більш розкривають оті таємниці. Наука, що вивчає небо, зветься — астрономія.

152. МІСЯЦЬ І ЗОРІ.

У небесному просторі
В легких хмарках, ніби в морі,
Десь далеко угорі,
Од зорі і до зорі,
Місяць, срібна голова,
Порина і вплива.
Зграї зірок пустотливих,
Золотих і чарівливих,
Йому здалека гукають,
Так до нього промовляють:
“Гей, чи чуєш ти, старий,
Лисий діду мовчазний!
Кинь на землю придивлятись,
Нумо з нами бігать-гратись:
Ніч коротка промине,
Зійде сонце навісне —
Мусим критися од нього,
Його проміння ясного”...

153. ЗОРІ Й ПЛАНЕТИ.

В ясні ночі все небо засіяне зор'ями. На перший погляд всі рони здаються нам однаковими. Отже, коли астрономи почали розглядати їх у телескопи та досліджувати, то дізналися, що небесні тіла далеко не всі однакові. І перше за все між ними треба розрізняти спражні зорі й планети.

Планети — це ті небесні тіла, котрі так, як земля і місяць, не мають власного світла, бо поверхня їх тверда, холодна вже. Вони мають світло від сонця, одбиваючи його від себе так само, як свічадо відбиває від себе соняшний промінь.

Зорі ж — це цілком схожі з сонцем огняно-рідкі кулі, що світять власним світлом і бувають сонцями для інших планет. Вони не здаються нам такими, як сонце, і не гріють нас тільки тому, що дуже далеко від землі.

Ці сонця здебільшого страшенно далеко одно від одного і стоять окремо; але бувають і подвійні, і потрійні, і багато сонць в купі, близько одно від одного; трапляються навіть і групи з кількох сотень і тисяч сонць.

Кожне сонце, а також і наше сонце, оточені кількома планетами; планети нашого сонця — це: Земля, Меркур, Венера, Марс, Юпитер, Сатурн, Уран і Нептун. Всі вони освітлюються сонцем, рухаються круг нього в світовім просторищі, живуть завдяки йому.

Зазначені повище планети всі разом звуться соняшною системою. Таких соняшних систем багато. Скільки сонць — стільки й систем. Кожне сонце має свої планети, які крутяться довкола нього, освітлюються й оживлюються ним. Через те, що вони дуже далеко від нас, ми поки-що не маємо змоги докладно дослідити їх, а тому про більшість соняшних систем не маємо виразного уявлення.

---

154. ПАРА Й Ї СИЛА.

Вода у вигляді пари має дивовижну прикмету, якої люде довго не помічали. Як і всякий газ, пара дуже пружиниста, себ-то частинки її намагаються одірватися одна від одної і розлетітись у різні сторони. Коли гріти воду в закритім з усіх боків чавуні, то частинки тієї пари, що утвориться од цього, будуть з такою силою розлітатися в різні сторони і давити на стінки чавуна, що здолають розірвати його, коли не дати їм виходу. Зауваживши таку силу пари, люде почали використовувати її. І от, поволеньки, замість кінних підвод, що так нешвидко пересовувалися довгими дорогами, замість караванів з навантажених верблюдів, побігли по чавунних рейках з кінця в кінець по світу поїзди, в які запряжено вже не коней чи там верблюдів, а дужих і бистрих робітників — паровози. Закрутилися на фабриках колеса, попливли по воді пароплави — все це силою пари... Люде придбали нового чудового робітника, куди сильнішого за всіх перших, а до того ще й дуже слухняного.

---

155. НАУКА.

Хоч вічно злий тиран її вбива
І переслідують підніжки власти,
Хоч пільма рада в гріб її укласти,
Проте вона во вік, во вік жива.
Хоч вихор злоби знай при ній шаліє,
Хоч божим іменем і піп її клене,
Хоч деспота рука її визнавців гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.
Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних,
Хоч в горю й тьмі розпучними словами
Кленуть її люди, вона проклять не чує,
І для добра їх раз-у-раз працює.

---

156. ЗДОБУВАННЯ ОГНЮ Й ГОРІННЯ.

Дикі люде й тепер ще, коли хочуть здобути огонь, то труть одним шматком дерева об другий; від цього виникає теплота: дерево спочатку нагрівається, а далі й спалахне. Здобувати вогонь таким способом дуже трудно.

Не так ще давно й освічені люде здобували вогонь кресалом та кременем. Кресали кресалом об кремень, од криці одскакували искрами розпечені шматочки й запалювали губку. Але й так здобувати вогонь було не зовсім зручно.

Тепер здобувають вогонь дуже легко, — сірничком. Черкнуть ним об щось там — він уже й горить. Хоч тут так само труть сірничок, щоб здобути вогонь, але нема потреби терти так довго, як ото доводиться дикунам.

Здобувати вогонь стало легко тільки тому, що люде знайшли особливу горючу річ — фосфор. Для сірничків фосфор вживається в такому вигляді, коли він ще не дуже горючий. Бо чистий фосфор — безбарвний, дуже отрутний мінерал; він може горіти навіть у воді. Проте й фосфор не буде горіти там, де зовсім нема кисеню. Горіння-ж власне в тім і полягає, що яка-небудь річ починає швидко сполучатись з кисенем, при чому із цієї речі і кисеню витворюються нові речі.

Але чому-ж дерево не горить перш, ніж його підпалять? Адже в повітрі є кисень — чому ж дерево не сполучиться з ним? А від того, що для цього треба певну кількість теплоти. Коли довго терти дерево, то воно нагрівається і тоді починає сполучатись з кисенем повітря і запалюється. У вугільних копальнях бувають такі випадки: лежить товстий шар вугільного порошу і не горить; але коли він підмокне, то починає нагріватись і часом сам собою загорається од теплоти, яка в нім розвинулася. Це

зветься самозапаленням вугільного пороху. І сірничск не горить, поки не черкнеш ним об щось і не нагрієш цим, але йому, щоб загорітись, треба значно менше тепла, ніж простому дереву. Чистому фосфорові для цього треба ще менше тепла; він може сполучитись навіть з тим киснем, котрий є у воді; через те фосфор і горить під водою.

Коли горіння відбувається швидко й дуже, то маємо не тільки теплоту, а й світло.

---

157. ПРО НАУКУ.

Люде склали таку приказку: “Наука в ліс не веде, а з лісу виводить”. Це значить, що вчена людина краще може дати собі раду, ніж невчена. Усякого діла треба вчитися, бо кажуть-же, що “не вчившись й мотузка не сплетеш”. Але вчитися всього треба пильно, щоб уміти доладу зробити. Ото-ж пильно треба вчитися і читати та писати, щоб з тієї науки було пуття. З поганого читання чи писання мало користи, бо, погано читаючи, не розбереш, що прочитав, а погано пишучи, і сам іноді не розбереш, що написав, і люде не розберуть. Але мало навчитися швидко та вимовно читати; ще треба добре розбірати, про що читаєш. Бо яке-ж пуття з того, що книжку прочитаєш, а не розбереш гаразд, що в ній написано? А на світі єсть багато дуже гарних книжок і з їх багато доброго можна навчитися і багато про що можна довідатися. Тільки треба, читаючи, добре розбірати. Ото-ж учіться, діти, в школі пильно, а як вийдете зі школи, то старайтесь й дальше читати гарні книжки. Бо в школі ви короткий час учитеся, то небагато чого визнаєте. А багато визнаєте потім з гарних книжок, як навчитесь добре читати та розуміти те, що читаєте.

На світі не самі гарні книжки. Єсть і негарні, такі, що негарні люде їх написали. Таких книжок не треба читати, бо доброго з їх нічого не можна навчитися, а тільки лихого.

Вчіться ж, діти, пильно, бо “наука в ліс не веде, а з лісу виводить”.

---

158. ПОРАДА.

Вчіться, діти! Мудра книжка
Скаже вам чогось багато
З того, що колись другими
І посіяно й пожато.

Тільки ви не озивайтесь
У книжках на кожен голос:
Геть відкиньте чорний куколь,
Вибірайте чистий колос.

Та і те запам'ятайте,
Що для всякого народа
Ще одна є з книжок книжка,
Та, що ми свемо — **природа.**

Їд'ть на гори, тихий беріг,
В гай, зеленую діброву:
Там ви вчуєте щось друге,
Інші речі, іншу мову.

На траві й квітках росинка,
Шелестіння й гомін гілки,
Щебетання й пісня пташки,
Скрип жука, гудіння бджілки.

Там, де гаму не буває,
Другим чимсь на вас подишуть
! в душі — добра і правди
Свої святий закон напишуть.

---

159. СПАРТАК.

Дві тисячі років перед цим була на світі сильна й велика держава — Рим. Була вона там, де тепер Італія. Римляне дуже часто воювали, загарбуючи собі де-далі все більше земель та багатої здобичі.

Бранців своїх римляне примушували робити на себе, продавали їх, як худобу, — повертали на рабів. Дужчих і спритніших вони робили гладіяторами.

Гладіятори — це теж раби, що билися в цирках із звірями й одно з одним, розважаючи багатіїв. Кожної вистави гладіятори гинули десятками, гинули від рук своїх-же товаришів. Гладіяторські герці були римлянам за найцікавішу розвагу.

Таким гладіятором і зробили римляне Спартак, коли полонили його, звоювавши його батьківщину. Спартак був чоловік надзвичайно сильний і сміливий, і тому його ніхто не міг подужати.

Але думав він не про свої перемоги, а про те, як зробити вільними своїх нещасних товаришів-рабів.

Після одного герця, коли Спартак, як і завжди, переміг, захоплені глядачі несамовито кричали, вимагаючи Спартакові волі. І влада дала йому волю.

Спартак став вільною людиною, але про своїх братів не забув; їхнє жахливе життя не дало йому спокою, й він почав поволі здійснювати свою мрію про визволення рабів. Організувавши гладіяторів, він пішов з ними в гори і зняв повстання за волю рабів.

Завзято боролись гладіятори на чолі з Спартаком проти римського війська й багато разів побивали його. Найкращі римські генерали нічого не могли вдіяти з Спартаком.

Але скоро поміж самими гладіяторами почалися сварки й вони розкололись на два загони. Римля-

не, скористувалися з цього, побили на-роздріб обидва ці загони. В останньому бою загинув і Спартак.

Це був один із найперших і найзавзятіших борців за волю пригнічених.

---

160. НАРОДИ, ДЕРЖАВИ І КЛАСИ.

Люди, що живуть у різних частинах світу, відрізняються один від одного і видом, і культурою, і побутом.

По виду населення земної кулі поділяється на три головніших племена або раси: білу, чорну і жовту.

Біла людина має біло-рожевий колір шкіри, в теплих краях більш смуглявий, хвилясте м'яке волосся. в північних краях переважно біляві, в південних — темніші. Волосся вкриває не тільки голову, але в чоловіків багато його росте також на підборідді. Голова білої людини здебільшого правильної сфєричної форми, а склад усього тіла — ставний. Люди білої раси заселяють Європу, і тільки останніми трьома століттями вони розповсюдились по всій земній кулі і складають більшість населення в Америці й Австралії.

Чорна людина відрізняється од інших більш темним кольором шкіри: від чорного до жовтаво-рудого; чорним кучерявим або хвилястим волоссям, довгастою і звуженою формою голови, випнутими щелепами, широким носом і товстими губами. До чорної раси належать негри (мурини) і готентоти, потім папуаси, що живуть у центральній Африці, і австралійці, що живуть в Австралії і на ближчих до неї островах.

Жовта людина має смуглявий колір шкіри —

від жовтавого до коричнявого, пряме, гладеньке, чорне волосся; вона здебільшого безборода, з випнутими вилицями і з круглим широким черепом. У багатьох народів цієї раси очі поставлено навскоси, от як напр. у монголів, китайців, японців, що живуть в Азії. До жовтої раси належать також татари, киргизи, башкири. Сюди можна прилучити й маляйців, що оселились на численних островах Азії, Австралії і Великого океану, а також індійці, що живуть в Америці.

По своїй побуту народи поділяються на бродячих, кочових і осілих. Бродячі народи займаються тільки полюванням на звірів та рибальством. Живуть вони здебільшого окремими родинами, щоб не заважати один одному в здобутті їжі, і часто переходять з місця на місце; через те вони не мають сталого житла, а живуть у курінях або печерях.

Кочові народи також не мають сталого житла, бо здебільшого скотарюють, і їм доводиться переходити із своїми чередями та отарами з одного пасовища на друге. Вони будують собі такі житла (кибитки, чуми), які легко перенести з одного місця на друге. Так напр. живуть киргизи, кімліки то-що.

Осілі народи жувуть у сталих житлах. Вони займаються хліборобством, скотарством, ремеслами, обробкою на фабриках та заводах ріжних річей, що дає природа, а також торгівлею. Осілі народи живуть по містах і селах. Організовані вони в держави, однак у кожній державі, кожний нарід поділений на класи — то є на класу бідних і на класу багатих. Капіталісти, фабриканти, багаті фермери і багаті торговці це клас багатих, а робітники і бідні фермери це клас бідних.

Держав на землі багато; найбільш відомі, крім Союзу Радянських Соціалістичних Республік з Ук-

раїною й іншими робітниче-селянськими республіками, такі: в Європі — Німеччина, Австрія, Англія, Франція, Італія і Туреччина; в Азії — Китай і Японія; в Америці — Північно-Американські Сполучені Держави.

В Німеччині головне місто — Берлін, в Австрії — Відень, в Союзі Радянських Соціалістичних Республік — Москва, а на Україні — Харків. В Англії головне місто — Лондон, у Франції — Париж, в Італії — Рим, в Туреччині — Царгород (Константинопіль). В Північно-Американських Сполучених Державах — Нью Йорк.

---

161. ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ.

Великий прийде день колись,
Великий день вільної волі,
Коли повстане люд увесь
З рабства, з одвічної неволі.

З народом зійдеться народ,
Буде братерство в цілім світі;
Що зроду зародком було. —
Те процвіте, як пишні квіти.

І всі радітимуть тоді,
Не буде мук, не буде болів;
Вітати щастя будуть всі, —
Вітати день вільної волі.

Великий прийде день колись,
Загально-людське буде свято;
Ми всі, ми всі підемо враз
Великий день той зустрічати!

З М І С Т.

Число.	Стор.
1. До школи. Вірш М. Тарновського	5
2. Школяр дома. Оповідання за С. Васильченком	7
3. Учися дитино. Вірш І. Франка	7
4. Добра дитина. Оповідання	8
5. Як була я ще маленька. Вірш	8
6. Око	8
7. Батько й діти. Оповідання	9
8. Батько й учитель. Вірш	9
9. Ухо	10
10. Нещасний сирота. Оповідання	10
11. До світла. Вірш Г. Епіка	11
12. Тарабан. Оповідання	11
13. Барабан. Вірш	12
14. Наші помешкання	12
15. Роман і книжка. Вірш М. Тарновського	13
16. Матірня мова. Оповідання	13
17. Рука	14
18. Пильна Ірина. Оповідання	15
19. Я хочу вчитись. Вірш М. Т.	15
20. Осінь. Вірш Я. Щоголіва	16
21. Осінь	16
22. Добре серце. Оповідання	17
23. Осіння квітка. Вірш Г. Чупринки	17
24. Ніс	18
25. Говори правду. Оповідання	18
26. Любіть правду, діти. Вірш М. Т.	19
27. Язык	19
28. Смачна капуста. Оповідання	20
29. Я — чоловік	20
30. Фабрика. Оповідання	21
31. Робітник	23
32. Пісня робітника. Вірш М. Т.	23
33. Корова, кінь, вівця та собака. Байка	24

34. Нещасна одіж. Переказ	25
35. Чистий котик. Вірш	26
36. Кури, качки й гуси	26
37. Квочка і курята. Вірш	28
38. Пес і когут. Байка	28
39. Слива і сливки	29
40. Оріхи	30
41. Жолудь і диня. Переказ	31
42. За оріх. Оповідання	31
43. Я забув. Оповідання	32
44. Лис і ворона. Вірш	33
45. Слухай старших. Оповідання	34
46. Місто	35
47. Загадки	35
48. Аероплан. Вірш М. Тарновського	36
49. Риби. Оповідання	36
50. Пісня рибалки. Вірш Я. Щоголіва	37
51. Зима	38
52. Зимою. Вірш Г. Чупринки	38
53. Сніг	39
54. Сипле сніг. Вірш	39
55. Два робітники. Оповідання	40
56. З життя робітника. Оповідання	40
57. Птах, щупак і рак. Вірш Л. Глібова	42
58. Пташки в зимі. Оповідання	42
59. Користь із пташок. Вірш	43
60. Просьба пташок. Вірш	43
61. Ой, не сійтесь, сніги. Вірш О. Олеся	44
62. Вдячний син. Оповідання	44
63. Кирило. Вірш	45
64. Будьмо услужні. Оповідання	45
65. Научка. Вірш М. Т.	46
66. Совість. Оповідання	46
67. Папір. Оповідання	47
68. Що це? Вірш Л. Глібова	48
69. Все з праці	48
70. Час	49
71. Що то за орел? Вірш	49
72. В зеркалі. Оповідання	49

73. Сирітка Маруся. Оповідання	50
74. Столяр, тесля і боднар	51
75. Будь обережний! Оповідання	52
76. Наші мишки. Вірш	53
77. Миш	53
78. З оповідання миші	54
79. Швець. Вірш М. Хвильового	56
80. Перестороги	56
81. Коваль в кузні. Оповідання	57
82. Шануй батька й матір! Оповідання	58
83. Мати. Вірш	59
84. Ремісники	59
85. Працівники. Вірш	60
86. Весна	60
87. Зима й весна. Вірш	61
88. Тепло. Оповідання Комарова	61
89. Веснянка. Вірш	62
90. Один до школи, другий поза школу. Оповідання	62
91. Спочинок по праці. Вірш	63
92. Боягуз. Оповідання	63
93. Не смійся з каліцтва! Оповідання	64
94. Два каліки. Вірш	65
95. Не наближайся до залізних доріг. Оповідання	65
96. Уперті хлопці. Оповідання	66
97. Два когутики. Вірш	67
98. Любов між дітьми. Оповідання	67
99. Гурт. Вірш Т. Шевченка	68
100. Мурашки. Оповідання Ромерса	68
101. Приказки	69
102. Наше тіло	69
103. Праця фермера	69
104. Шана й дяка. Вірш Б. Грінченка	70
105. Дід і смерть. Вірш	71
106. Як проростає сім'ячко	71
107. Хлопець і пташка. Вірш	72
108. Горобець	73
109. Бджола	74
110. Перший мед. Переказ М. Г.	74
111. Дівчина і цвіти. Вірш	75

112. На фермі. Оповідання	76
113. Муха і бджола. Байка Л. Глібова	77
114. Цінне зіллячко. Оповідання	78
115. Бідна мати. Вірш С. Подільського	79
116. Папуга. Оповідання	79
117. Мотилі	80
118. Поля й луки	80
119. На полі. Вірш	82
120. Багацтво. Оповідання	82
121. Наука -- найбільший маєток. Оповідання	83
122. Вчись. Вірш О. Олеся	83
123. Ліс. Оповідання М. Коцюбинського	84
124. Хор лісових дзвіночків. Вірш П. Тичини	84
125. Як росте дерево	86
126. Прогулька. Оповідання	86
127. Ой, діти, діти! Вірш	87
128. Ящірка	87
129. Пісня. Вірш Л. Глібова	88
130. Чого треба до будови дому	88
131. Праця. Вірш С. Подільського	89
132. Вода	90
133. Краплина дощу. Вірш	90
134. Дощ, роса, наморозь, сніг, град	91
135. Дві хмароньки. Вірш О. Олеся	92
136. Світло. Оповідання Комарова	92
137. Джерело, струя, потік, ріка	93
138. Потік. Вірш О. Олеся	94
139. Струмок	95
140. Річка	95
141. Море	96
142. Над водою. Вірш М. Чернявського	97
143. Літо	97
144. Літо в місті. Вірш М. Тарновського	98
145. Притомний хлопець. Оповідання	99
146. Чотири сторони світа. Оповідання	99
147. Літний ранок. Вірш, за Я. Щоголівим — М. Т.	100
148. Вітер	101
149. Ураган. Вірш Г. Чупринки	102
150. Світ	103

151. Як люде досліджують небесне склепіння	104
152. Місяць і зорі. Вірш	105
153. Зорі й планети	106
154. Пара й її сила	107
155. Наука. Вірш І. Франка	107
156. Здобування огню й горіння	108
157. Про науку	109
158. Порада. Вірш Я. Щоголіва	110
159. Спартак. Оповідання В. Бриля	111
160. Народи, держави і класи	112
161. Великий день. Вірш, за Б. Грінченком — М. Т.	114

